

İki Deha ve Hüda Arasında: Harb-i Umumî

Caner Kutlu

Özet

Harb-i Umumî Avrupa, Hristiyanlık, İslâmiyet, Doğu-Batı, Modernlik ve gelenek gibi bir çok kavram etrafında çok yönlü ele alınması gereken bir savaştır. Bu çalışma, Bediüzzaman'ın dünyayı tümüyle görecektarih ve medeniyet bakışını, 'Harb-i Umumî' olayı etrafında takip etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Harb-i Umumî, deha, hüda, Avrupa, Hristiyanlık, İslâm, Doğu-Batı, Modernlik-Gelenek

Giriş:

Viyana bozgunu ve izleyen bir seri yenilgilerden sonra, âlem-i İslâm'ı temsil eden Osmanlı sarayında ve zürefa arasında rehavet, zevk u safa dönemi gelir. Lale Devri (1716-1718), meşhur şairi Nedim'in deyişiyle:

Bi-hamdi'llah yine feyz-i safa şâmil cihân üzre

Cihân âsâr-i hükm-i sulh ile emn ü amân üzre

Zaman-i rezm geçti şimdi vakt-i bezmdir söylen

Çemen nakş eylesin nakkâşlar puşt-i kemân üzre

Artık barış dönemidir; işret vaktidir. Has Bahçede "etrafi fiskiyele

“Harb-i
Umumî’de,
cephede, avcı
hattında bazen
at üstünde te’lif
ettiği” tefsirinde,
Bediüzzaman
Said Nursî: “...
Ve bir hükûmet,
mücahede ettikçe
cesaret artar,
terk ettiği zaman
cesareti azalır ve
binnetice cesaret
de, hükûmet de
söner, mahvolur”²
diyerek bir devlet
felsefesi ortaya
koyuyor.

havuzlar, ejderha ağzından akan sular, sütunlar, kanallar ve köprüler” ve birbirinden renkli, şirin köşkler...

Lady Mary Montagu’ya hayat felsefesini sorgulatacak bir manzara vardır:

“ Neredeyse daha doğru bir yaşam felsefesi taşıdıklarına inanacağım; yaşamlarını musiki, bahçeler, şarap ve lezzetli yiyeceklerle geçirirken, bizim beyinlerimizi birtakım politik düzenler ya da hiçbir zaman ulaşamayacağımız bilimlere inceleme arzusu kemiriyor...”¹

Bu dönemde Osmanlı ilk kez teknoloji bakımından Batı’nın üstünlüğünü kabul ediyor, oradaki teknolojik yenilikler; mimarlıkta, askerlikte uzmanlar çağrılıyordu. Osmanlı’da her alanda, siyasette, askerlikte, bilimde, teknolojiye, mimaride, sanatta ‘gazâ’ dönemi sona ermiş; Batı’ya açık (zaaftan doğan bir açıklık) hale gelmişti.

[Lale Devri, Patrona Halil İsyanı ile sona erecektir. Bu olay, bazı tarihçiler tarafından Osmanlı’nın (herhalde ikinci) Rönesansını bitiren ‘şeriatçı’ bir darbe olarak görülecektir.

Yaklaşık iki yüzyıl sonra (1909), bu kez, 31 Mart Öncesi Selanik’te, Meydan-ı Hürriyet’te, “bütün kuvvetiyle Şeriatı istediği ve hürriyeti ve meşrutiyeti Şeriatla hizmetkâr yaptığı” Said Nursî, buna rağmen, Divan-ı Harbi Örf’de yargılanacak ancak beraat edecektir. Bundan da otuz sene sonra, bu kez Hürriyet ve Cumhuriyet namına, Şeriat istemekle suçlanan Nursî’ye “...dinsizlik hesabına işkenceler ve gaddarane azab ve cezalar verenler... engizisyonlardan daha zalim olduklarını isbat eder.”

“Harb-i Umumî’de, cephede, avcı hattında bazen at üstünde te’lif ettiği” tefsirinde, Bediüzzaman Said Nursî: “... Ve bir hükûmet, mücahede ettikçe cesaret artar, terk ettiği zaman cesareti azalır ve binnetice cesaret de, hükûmet de söner, mahvolur”² diyerek bir devlet felsefesi ortaya koyuyor.

“(Birinci harbin) Mütareke başında, bir Cuma gecesinde bir rü’ya-yı sadıkada, misâl aleminde [misal alemindedir.. çünkü, “onlar, âlem-i gayb ve âlem-i şehadet ortasında insânî berzahlardır”] bir meclis-i azimde” kendisine bir soru gelir:

“Mağlubiyet sonunda İslâm’ın âleminde ne hal peyda olacak?”³

Bu suale Üstad cevabını, “asr-ı hazır mebusu sıfatıyla” verecektir.

Bu nedenle, “İnnel insâne leyledgâ” ayetinin harbi umumiye bakan penceresini açmak gerekecektir.

1. İnalçık, Halil, *Has Bağçede ‘ayş u tarab, Nedimler, Şairler, Mutribler*, İş Bankası Yay., 2010

2. Nursî, Said, *Şarhat’ül İcaz*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.214.

3. Nursî, Said, *Sözler*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.652.

‘İnsan’ı ortak bir kaderin öznesi olarak görmek, (eyyühe’l insan hitabından mülhem) Bediüzzaman’ın bakışına hem tarihin hem medeniyetin ortasında bir konum kazandırıyor. Buradaki merkez insandır; çünkü, kainattaki her iş, Cenab-ı Hakk’ın “insanda envâ-ı ihsanatının temerküzünü bildirir.”⁴

Bu temerküz sebebiyle, “Tüm savaşlar iç savaştır, çünkü tüm insanlar kardeşler” (François Fénelon, Dialogues Des Morts) fikri ile, “Beşer bir şerr-i cüz’î ile, bir cinayet-i külliye-i daimeyi işleyebilir...”⁵ hükmünü birlikte ortaya koyacak şu dersi Kur’an’dan çıkarır:

“Evet Harb-i Umumî neticelerinden hem âlem-i insanîyet, hem âlem-i İslâmiyet çok zarar gördüler. Nev-i insanın, hususan Avrupa’nın mağrur ve cebbarları, bilhassa birisi, kuvvet ve gınâya ve paraya istinad ederek firavunâne bir tuğyana girdiklerinden, o hususî insanlar nev-i beşeri mesul ediyor, diye “insan” ism-i umumisiyle tâbir edilmiş.”⁶

“Avrupa’nın mağrur ve cebbarları” ile “hatalarıyla kadere fetva verdiren” âlem-i İslâmiyet birlikte düşünülürken; bağlantılı olarak Asya’nın ve diğer mağdur milletlerin yaşadıkları kırılmaları da “insan” ism-i umumisi içinde söz konusu etmek gerekecektir. Bu kırılmaların sorumlusu olarak da, özel bazı siyasetlerin ve baskıların söz konusu edileceği belirtilmektedir. Bu siyasetin uygulama alanı olan coğrafyalardaki etkileri, tepkileri ve kültürel karşılıkları da önem kazanacaktır.

Bunun için, Bediüzzaman’ın dünyayı tümüyle görececek tarih ve medeniyet bakışı, ‘Harb-i Umumî’ olayı etrafında takip edilerek, kısa bir seyir yapılacaktır. Böylece, âlem-i misalden gelen “Mağlubiyet sonunda İslâm’ın âleminde ne hal peyda olacak?” sorusunun cevabı bazı ipuçlarını verecektir.

Deha ve hüda

Rönesansla başlayan entelektüel iklimin en önemli ögesi neredeyse bin yıl boyunca Batı Avrupa’daki egemen entelektüel, kültürel ve siyasî güç olan Katolik Hıristiyanlıktı. Bu iklimi başlatan da aslında Endülüs Emevileri ve Haçlı seferleri sayesinde “İslâm kültürü” ile kurulan ilişkilerdir. (İslâm kültürü ile İslâm’ın esasatını burada ayırmak gerekir.)

Bediüzzaman, Hıristiyanlığı İslâmiyetle kıyaslarken “Çünkü Avrupa dinine mutaassıb olduğu zaman medeni değildi; taassubu terk etti, medenileşti” derken Endülüs Devlet-i İslâmiyesi hakkında “Avrupa’nın en büyük üstadı” demektedir. Batı kendi klasik kaynaklarını dahi bu sayede öğrenmişti.

“Avrupa’nın mağrur ve cebbarları” ile “hatalarıyla kadere fetva verdiren” âlem-i İslâmiyet birlikte düşünülürken; bağlantılı olarak Asya’nın ve diğer mağdur milletlerin yaşadıkları kırılmaları da “insan” ism-i umumisi içinde söz konusu etmek gerekecektir.

4. Nursî, Said, *Şualar*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.155.

5. Nursî, Said, *Nur’un İlk Kapsı*, Söz Yayınları, 2010

6. Nursî, Said, *Şualar*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.596.

Bu iki deha su içinde yağ gibi (belki birleşecek ama) kaynaşamayacaktı. Zaman geçmesi beklenecek, medeniyet (içinde çalkalanacak) çabalayacaktı. Hıristiyanlık da bunları birleştirmeye çalışacaktı, ancak hiç biri başaramayacaktı. İkisi de zıtlıklarını muhafaza edeceklerdi. Bu iki ruh, bir zaman gelecek, "Harb-i Umumîyi" doğuracak Alman ve Fransız olarak cesed giyeceklerdi.

"Aristoteles Avrupa'ya yitikti; ama Aristoteles'in yeniden bulunması entelektüel bir mayalanmaya sebep oldu" denmektedir. Thomist düşüncenin yaptığı, Antik Yunan düşüncesiyle Hıristiyanlığın sentezini gerçekleştirmek oldu. Katolik teolojii ve felsefeyi yeniden biçimlendirdi ve Katoliklik içinde entelektüel temeli sağlamak için Aristoteles'i kullandı.

Bediüzzaman, "Harb-i Umumî" kavramını üretecek kırılmayı, Roma ve Eski Yunan felsefesinin kendi aralarında ve Hıristiyanlık içinde yaşadığı gerilim olarak anlatıyor:

"Bir asıldan tev'em (ikiz) olarak neşet eden eski Roma ve Yunan iki dehâlarıyla; su ve yağ gibi mürur-u a'sar (asırlar geçmesi), medeniyet ve Hıristiyanlığın temzicine çalıştığı halde, yine istikallerini muhafaza, âdetata tenasühle o iki ruh şimdi de başka şekillerde yaşıyorlar." diye anlatıyor.

Aynı aşının İslâm ('ın esasatı) ile söz konusu felsefeler arasında gerçekleştirilmesi ise mümkün değildir:

"Onlar tev'em ve esbab-ı temzic varken imtizac olunmazsa, şeriâtın ruhu olan nur-u hidayet, o muzlim pis medeniyetin esası olan Roma dehâsıyla hiçbir vakit mezc olunmaz, bel' olunmaz..."⁷

Bu sebeptir ki; "Âlem-i İslâm'ın şu medeniyete karşı istinkâfi ve soğuk davranması ve kabulde ızdırabı" kaçınılmaz olacaktır.

Bediüzzaman'ın zihninde, 'felsefenin dehası'ndaki 'deha' kavramı ise şu şekilde ayrışacaktır:

"Şimdi buna dikkat et: Eski Roma, Yunan'ın iki dehâsı vardı; bir asıldan tev'emdi (ikiz), biri hayal-âlûddu, biri maddeperestti."⁸

Bu iki deha su içinde yağ gibi (belki birleşecek ama) kaynaşamayacaktı. Zaman geçmesi beklenecek, medeniyet (içinde çalkalanacak) çabalayacaktı. Hıristiyanlık da bunları birleştirmeye çalışacaktı, ancak hiç biri başaramayacaktı. İkisi de zıtlıklarını muhafaza edeceklerdi. Bu iki ruh, bir zaman gelecek, "Harb-i Umumîyi" doğuracak Alman ve Fransız olarak cesed giyeceklerdi.

Bu iki dehâ'ya birden, karşılına, 'hüdâ' ile çıkar Bediüzzaman. Hüdâ, İslâm medeniyetinin kaynağını temsil eden bir kelimedir. Bu iki deha ile hüdâ'nın farkları da şu şekildedir:

- Menşe'leri ayırır: Hüdâ semadan indi, dehâ zeminden çıktı
- Hüdâ kalpte işliyor, dimağı da işler. Dehâ dimağda işler, kalbi de karıştırır.
- Hüdâ ruhu tenvir eder, nefs-i cismanî emirber hizmetkâr yapar. Dehâ ise: evvelâ nefs u cisme bakıyor, ruhu eder hizmetkâr.

d) Hüdâ, iki hayata saadet veriyor, ziya neşrediyor. Dehâ, Deccal-misal tek gözlüdür, maddeperest olur ve dünyaperver.

e) Dehâ, sağır tabiata tapar; kör kuvvete itaatkardır. Fakat hüdâ, şuurlu san'atı tanır, hikmetli kudrete bakar.

f) Minnetsiz gasb ve hırsızlık, tabiattan koparmak canavarca his verir. Hüdâ'nın nazarında ise; her nimetin altında bir nimet verici eli görür, şükran ile öptürür.

'Harb-i Umumî', Bediüzzaman'ın zihninde, hem iki dehânın hem de dehâ ile hüdânın çarpışmalarını tanımlayan bir kavram olarak ortaya çıkacaktır. Tarihte, Birinci Harb-i Umumî güçlülerle güçsüzler arasında; İkinci Harb-i Umumî'nin ise güçlüler arasında yapıldığı söylenir. Bediüzzaman'a göre ise, birincisi deha-i fenni ile hüdâ-i şer'i arasında; ikincisi de iki deha arasında merhametsiz bir çarpışmadır.

Bediüzzaman'ın, Batı içinde muhatap aldığı "Büyük zekalar, ulvi dehalar"⁹ da bulunur, (Mister Karlayl ve Prens Bismark gibi); bunlar da dehanın hüdâ'ya tabi olacağı "istikbal inkılabı içindeki en yüksek gur sada"nın ümidini oluşturacaktır.

Bunlar içindeki "hür fikirli" dehalar da Üstad'ın övgüsünü kazanmışlardır: "Âferin, hürriyetperver olan hikmet-i cedîdenin himmetine ki, o müstebid hikmet-i Yunaniye'yi dört duvarıyla zir ü zeber etmiştir"¹⁰

Bu durumda, Avrupa medeniyetinin asıl unsurları olan 'deha'ların, Yunan ve Roma çatışması ile birlikte, bunların baskıcı (müstebid) felsefelerine karşı [Bediüzzaman "Şu zamanın medenî engizisyonu" der.] ve içeriden "hür fikirler"lerle çatışması da "Harb-i Umumî"nin kapsamını oluşturacaktır.

İki dehânın birleşme çabaları ile kurulan Batı medeniyetini ve Hıristiyanlığın felsefesi ile birleşen kültür anlayışının dünyaya yayılmasını (Batı medeniyetinde, tarihî ölçekte bakıldığında, Eski Yunan ve Roma felsefesi (deha) asıldır; Hıristiyanlık ve İslâmiyet ise motif olarak kullanılmıştır), yazı içersinde 'insan'ı temsilen Avrupa, Hint, Çin, Japon ve Arap toplumlarındaki 'deha'nın çalışmaları ile İslâm geleneğinin karşılaştırması şekliyle incelenecektir.

Dehanın projesi

Bediüzzaman'a göre Avrupa kıtasında üretilen medeniyet aslında zamanın ve insanlığın geldiği noktanın sonucu, maddeperest (tek gözlü deha) bir yarı-medeniyettir. Avrupa medeniyetinin üstünlüğünün (rûçhaniyet) sebepleri iki bölümde incelenmelidir. Bunlardan biri maddi, biri de manevîdir.

'Harb-i Umumî', Bediüzzaman'ın zihninde, hem iki dehânın hem de dehâ ile hüdânın çarpışmalarını tanımlayan bir kavram olarak ortaya çıkacaktır. Tarihte, Birinci Harb-i Umumî güçlülerle güçsüzler arasında; İkinci Harb-i Umumî'nin ise güçlüler arasında yapıldığı söylenir. Bediüzzaman'a göre ise, birincisi deha-i fenni ile hüdâ-i şer'i arasında; ikincisi de iki deha arasında merhametsiz bir çarpışmadır.

9. Nursî, Said, *Sözler*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.171.

10. Nursî, Said, *Muhakemat*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.73.

Bu yeteneklerin
diğer toplumlar
ve özellikle Asya
(çoğunlukla
İslâm)
milletleri ile
karşılaşmasından
“Harb-i Umumî”
ile kırılan ‘insan’
ayrışmaları
medeniyet
zemininde ortaya
çıkmiş olacaktır.

Maddî olanı:

“ (Avrupa kıtası) Zira dardır, güzeldir, demir madenidir, girintili çıkıntılıdır. Deniz ve enharı (nehirleri) bağırsaklarıdır, bâridir (soğuktur)”. Dolayısıyla:

- a) “Evet Avrupa, küre-i zeminin hums-u öşrü (ellide biri) iken, nev’-i beşerin bir rub’unu (dörtte biri) letafet-i fitriyesi ile kendine çekmiş.”
- b) “...ve deniz ve enharı (debileri düzenli olan nehirleri) olan vesait-i tabiiye-i münakale içinde dolaşması sebebiyle...”
- c) “... o demir, medeniyetlerine öyle bir silâh-ı kuvvet vermiştir ki...”
- d) “Hem de her şeyi geç almak, geç bırakmak şanından olan bürudet-i mu’tedilane (yerinde bir soğukluk, karakterlerine de işlemiş), sa’yelerine sebat ve metanet verip...”
- e) “... mütekebil kuvvetlerinin tesadümü, gaddarane istibdadlarının iz’acatı, engizisyonane taassublarının aks-ül amel yapan tazyikatı, müteväzî unsurlarının rekabetle müsabakatı...”

Manevî olanı:

“Nokta-i istinadıdır.” Bunlar da:

- a) “ ... medenî engizisyon taassubu ”
- b) “ ... büyük kilisesi (yani merkez kurumu, enstitüsü demektir) olan Avrupa’nın medeniyetidir.”¹¹

Bu yeteneklerin diğer toplumlar ve özellikle Asya (çoğunlukla İslâm) milletleri ile karşılaşmasından “Harb-i Umumî” ile kırılan ‘insan’ ayrışmaları medeniyet zemininde ortaya çıkmiş olacaktır.

Avrupa’nın iki ‘deha’sı (‘heves ve heva’ ve ‘ümidi öldüren hırs’ olarak), on dokuz ve yirincinci yüzyıllarda, dünyayı dönüştürecek bir projeyi yer yüzeyine bırakarak karıştırdı.

“Kurun-u ulâdaki (ilk devirler) mecmu-u vahşet ve cinayet, hem gadr ve hıyanet”,

Evet, bunların hepsini ‘insan’ içinde yoğunlaştıracak olan yeni proje, “Şu medeniyet-i habise tek bir defada kustu” (Birinci Harb-i Umumî).

Bununla kalmayıp, proje devam ettikçe,

“Demek daha dehşetli kusacak ki; hava, deniz, kara yüzlerini bulanırdı, kanla lekeledi... (ikinci Harb-i Umumî).”¹²

Ondokuzuncu ve Yirminci yüzyılın karakteri olacak, 'Harb-i Umumi'ler etrafında şekillenen, "medeni engizisyon"u ve Hıristiyanlığın kırılmalarını da taşıyan 'deha'nın işlerini şöyle tasavvur edebiliriz:

1. Arkeoloji disiplini sayesinde, Eski Yunan ve Roma döneminin arkeolojik değerleri ortaya çıkarılacaktı. Nil, Euphrates (Fırat nehri) ve Hind vadileri ile Güney ve Orta Amerika topraklarında 'medeniyet'in çıkış noktaları aranacaktı.

2. Kültürel antropoloji ile 'Tek medeniyet' anlayışı, bütün medeniyetler arasındaki "medeniyeti" konuşmak fikrini geliştirecekti. Kültürler içlerindeki değer sistemleriyle farklıydı, bu değerler, tümünü içine alan bir model olarak değil fakat diğerleri arasındaki 'tek medeniyet' arayışı çerçevesinde değerlendirilecekti.

3. Buradaki temel bir felsefe şuydu:

Arzulardan özgür olmak

Korkulardan özgür olmak

4. İnsanlık tecrübesi bütün bir perspektif olarak benimsendi. Tarih belli bir bölge ve zamandan kurtularak, arkeoloji sayesinde, Nil, Çin, Babil, Hint, Amerika bütününde ortak bir insanlık tecrübesi olacaktı.

5. Avrupa'nın ilerlemesi ile 'tek insan' düşüncesi yerini beyaz ırkın üstün insan düşüncesine bıraktı. (Nasyonalizmin kaynağı...)

6. Sosyal evrim, İnsanlık için yok etme kapasitesini giderek artıran bir süreci ifade edecektir.

7. Irkçılık sosyal evrimin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkacaktı.

8. I. Dünya Savaşı: güçlülerle güçsüzler,

II. Dünya Savaşı: güçlüler arasında bir çatışmayı ortaya çıkaracaktır.

9. Atom bombası hidrojen bombası neticesi 'dünyanın atmosferi'nin yıkımı ile neticelenecektir.

10. Fen bilimleri insanların günlük hayatlarını etkileyecek bir uygulama alanı bulacaktı.

11. İnsanın kendi gücüyle ürettiği yeni materyaller tabiatın sağladıklarından daha mı iyi? sorusu felsefenin yeni sorularındandır artık...

12. Tabiatın kalıcı özellikleri büyük değişimler geçirebiliyordu.

13. İnsanın tabiatla ilişkisi (buna insan tarafından savaşımı demeli!) insana kendi gücünün farkına varmasını sağladı; ancak kullanabilecek ahlakî bir yetke kaynağı olmadı.

Kültürel antropoloji ile 'Tek medeniyet' anlayışı, bütün medeniyetler arasındaki "medeniyeti" konuşmak fikrini geliştirecekti. Kültürler içlerindeki değer sistemleriyle farklıydı, bu değerler, tümünü içine alan bir model olarak değil fakat diğerleri arasındaki 'tek medeniyet' arayışı çerçevesinde değerlendirilecekti.

Dünya demek mantık demektir. İnsanlar mantığın sınırlarını çözdükleri anda beşerin sınırlarını da çözmüş olacaktı. Bilinç, dünyanın bilincine vararak, kendi kendisinin bilincine de, 'efendi ile köle arasındaki diyalektik olarak adlandırılan yolla' varacaktır.

14. Tanrı kavramı bu yüzyıllarda evrenselliğini kaybetmeye başladı. Antropoloji disiplini ile örneğin dinlerin bazılarında günah olan bazı-
sında erdem olabiliyordu. "İnancın merkezi birey, Tanrı değil !"di.

15. Günah algısı iyice zayıfladı

16. İnsan çevresine hâkim oldukça kendi kendine ait gücünü artık eskisi kadar hissetmiyordu.

17. Bağlantılı olarak, insan, kendinin dünyanın dışında kaldığını fark ettikçe günlük hayatındaki etkilenme yeteneğinin de azaldığı görülecekti.

18. Yeni bilgiler edinildikçe eski kesinlikler ve yeni sosyal güçler eski kurumları değiştirdi. Bazı güvenlik kaynaklarına ihtiyacı hissettiğinde ise kaybettiği yeri almayı beceremiyordu.

19. Hegel evreni dünyanın ruhunun bir yansıması olarak görüyordu. Bu "Mutlak İdea", karmaşık diyalektik yollarla, tarih içinde kendini geliştirir ve açıklanırdı.

20. Bilimsel pozitivistler doğa bilimlerinin ulaştığı harici gerçekliğe odaklanmışlardı.

21. Dünya demek mantık demektir. İnsanlar mantığın sınırlarını çözdükleri anda beşerin sınırlarını da çözmüş olacaktı. Bilinç, dünyanın bilincine vararak, kendi kendisinin bilincine de, 'efendi ile köle arasındaki diyalektik olarak adlandırılan yolla' varacaktır.

22. Rasyonel tahminler ya da otomatik gelişmeler Birinci Dünya Savaşı'ndaki insan krizinde hayatta kalamadılar. Freud'un psikoloji keşfedildi. Kant'ın idealizmi Almanya için merkeze yerleşti. Psikolojik sorunlar öne geçti.

23. Hakikat anlamı ve sonu tek olan bir sürece bağlanmıştı, burada değişim merkezdi ve bağlantı maksatlı olabilirdi.

24. İnsan emeğinin olduğu her alanda bilimsel metodların kullanılması kültürel değişimi de sağlayabilecekti.

25. İnsanı bilim ile tanımlama ve değiştirme yeteneği...

26. İstatistiksel olabilirlik...

27. Varoluşçuluk ikinci dünya savaşına götürecek faşizm, baskı, kamplar, ölümler ve felaketlerden çıkışla sonuçlanacaktı.

28. Nietzsche, Dostoyevski, Heidegger, Sartre sistematize olmayı yaygınlaştıracaktı. "(Kendi) varoluş, tek başına gerçek (sebebe, amaç, ideal olmadan)"ti.

29. Sosyal nasyonalizm ve Nazi (Alman) karşısında Fransız direnci...
30. Benmerkezcilik, serbestliğin üretilmesi...
31. Tekil 'gerçek' için çoğul olasılıkların olabileceği ve 'vesvese'nin gerçekleri çoğaltacağı şeklinde bir eğilim doğacaktı.
32. Bütün dikkatler olagelen sürece takılacaktır, merkez, son veya değişmez formlara değil... İnsan 'birey olarak' merkezdi.
33. Aile küçüldükçe toplumun insan için değeri artacaktı. (Mahalle baskısı, sosyal bütünlük...)
34. Katolik kilise eklektik bir rol oynayacaktı. Misyonerler aracılığıyla küreselleşecekti....
35. Cengiz Han: "gölgemden başka kimsem yok" demişti. Sartre da: "karşı cehennemdir" diyecektir.
36. Thomist düşünceye karşı Marx'ın diyalektik materyalizmi ortaya konacaktı.
37. Mark Twain hayatımızın iki önemli günü: doğduğumuz gün ve neden doğduğumuzu anladığımız gündür, diyecektir. Hayatının sonlarında sömürgeciliği, ırk düşmanlığı, kazanç hırsı, dinsel ikiyüzlülüğü sert bir dille eleştiren yazılar yazacaktır.
38. Marx insanın tabiatını üretim kapasitesi ile karşılayacaktı. İnsanın farkındalığı düşünmek ile değil üretmekle gerçekleşebilecekti.
39. II. Dünya Savaşı tekrar 'insan' düşüncesine dönüşü netice verdi. (Tabii tamamen gerçekleştiği söylenemez.)
40. Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi (Birleşmiş Milletler), insan sınıflarının geleneksel feodal yapısını çözebilecekti. (Aşiret, kast yapısı). Bunun için eşit haklar gerekiyordu.
41. Sosyal hayat farkındalığı belirleyecektir.
42. Çin'de, toplumdaki aile yapısının bozulması Marksizm etkisine yol açtı.
43. Komünizm: eşit üretim, eşit tüketim;
- Hümanizm: tüm dünyayı bütün bir insan olarak kabul etmek,
Buda: insanlığın kardeşliği düşüncesini temsil ediyordu.
44. Gandhi: şiddet şiddetle karşılaştığında bozulma artar, diyordu. Şiddetsizlik yeni bir politik ve sosyal etki üretmişti.
45. Evin sosyalist formu ise ailenin ekonominin bir bölümü olarak yerini düşürdü.

Bütün dikkatler olagelen sürece takılacaktır, merkez, son veya değişmez formlara değil... İnsan 'birey olarak' merkezdi. Aile küçüldükçe toplumun insan için değeri artacaktı. (Mahalle baskısı, sosyal bütünlük...)

Anglikan Kilisesi'nin başpapazı tarafından Meşihat-ı İslâmiye'den sualler sorulması karşısında Bediüzzaman'ın tavrı buradaki siyaseti çözdüğünü gösterir: "Çünkü o devlet, işte görüyorsunuz ayağını boğazımıza bastığı dakikada, onun papazı mağrurane üstümüzde sual sormasına karşı, yüzüne tükürmek lâzım geliyor. Tükürün o ehl-i zulmün o merhametsiz yüzüne!..")

46. Hegel diyalektiğine karşılık Lenin tarihî profesyonel bir grubun sürekli devrimine bağlarken bir sentezi gerçekleştirecektir. Diyalektik tarihsel materyalizmi devrimin pratik bir enstrümanına dönüştürecek.

47. Stalin ise bu diyalektiği tek devlette sınıfsız topluma taşıdı. (History of Mankind)

Batı'nın 'dehası' dış dünyaya çoğu 'bulantı' olarak yansıtıyordu. Yeni fikirler getirecek, geleneksel kabulleri sallayacak ve asırlardır yerleşmiş olan yaklaşım ve değerlerin yenilenmesi isteklerini kamçılıyordu.

Hem Batılı hem de Doğulu bilginlerin bilimsel çalışmaları Doğu'nun felsefi (ve dinî) düşüncesine yöneldi. Budist, Hindu, Konfüçyan ve diğer metinlerin kritik çalışmaları ve modern yaşama ilişkin olabilecek yaklaşımları ortaya çıkarıldı. Bilimsel tavır ve prensipler, pragmatizm, diyalektik materyalizm ve varoluşçuluk gibi pek çok felsefi düşünce çizgileri, On dokuzuncu ve Yirminci yüzyıllar formlarında Doğu'nun Batı eğitilmiş yazar ve liderlerinin fikirlerinde yer buldu. Batı'dan geri kalacak bir şekilde, geleneksel düşünce yapıları yeni deneyim ve fikirlerin etkileri ile kırıldı.

İslâm'ın direnci

Doğu'da esasları değişme eğilimi göstermeyen sadece İslâm'dı; yani geleneksel kodları çözülemeyen tek yapı İslâm esasları'ydı. Bunda, Batı gözündeki sebepleri:

1. Hüküm ve yorumlarının şeksiz kabul edilmesi

(Tevhid akidesinin imanî hakikatler konusunda ayrıştırılmaya imkan vermemesi)

2. Yönetim ve iletişimi (ya da ele geçirilecek) kuracak bir merkezî yapı (kilisesi) olmaması

a. Anglikan Kilisesi'nin başpapazı tarafından Meşihat-ı İslâmiye'den sualler sorulması karşısında Bediüzzaman'ın tavrı buradaki siyaseti çözdüğünü gösterir: "Çünkü o devlet, işte görüyorsunuz ayağını boğazımıza bastığı dakikada, onun papazı mağrurane üstümüzde sual sormasına karşı, yüzüne tükürmek lâzım geliyor. Tükürün o ehl-i zulmün o merhametsiz yüzüne!..")

b. Bediüzzaman, Mısır'daki El-Ezher'le birlikte Doğu'da Medresetüzzehra namında bir ilmî merkez oluşturmak istiyor ki bu da İngilizlerin siyasetini öğrenmesiyle başlayan bir süreçtir.

3. Hac ibadeti... (Müslümanların birliğinin farz bir ibadet olarak gerçekleştirilmesi) (Hac ibadeti Bediüzzaman'ın "misal-i meclis"te

verdiği cevapta farklı bir yerdedir. Rü'ya hacda sükut etmiştir: “Çünkü haccın ve ondaki hikmetin ihmali, musibet değil gazab ve kahrı celbetti. Cezası da keffaret-üz zünub değil, kessaret-ül zünub oldu”)

4. Câmilerde Kur'an'ın “vahyedildiği şekliyle okunması ve eğitiminin hiç değiştirilmeden verilmesi (Yıllar sonra da olsa bitmeyecek bir hedef olarak: “Kur'an tercüme edilsin, tâ ne mal olduğu bilinsin” bunun kırılması için söylenmiştir)

5. Farz ibadetleri ve günlük hayata ait kural ve davranışlarının dokunulmazlığını koruması (“Yani Türkçe ezan gibi, şair-i İslâmiyeye muhalif bid'atlarıdır” şeklinde uygulamalar bunun çözümlenmesini hedeflemiştir)

Bediüzzaman'a göre “Âlem-i İslâm'ın şu medeniyete karşı istinkâfî ve soğuk davranması ve kabulde ızdırabı cây-ı dikkattir.”¹³ Bununla bağlantılı olarak, ‘misalî mecliste’ verdiği cevabın bir parçası burada yerini buluyor:

“Şu medeniyet-i habise ki, biz ondan yalnız zarar gördük. Ve nazar-ı şeriatta merdud (kovulmuş) ve seyyiatı hasenatına galebe ettiğinden; maslahat-ı beşer fetvasıyla mensuh (geçersiz) ve intibah-ı beşerle mahkûm-u inkıraz (sönmeye mahkum), sefih, mütemerrid (inatçı), gaddar, manen vahşi bir medeniyetin himayesini Asya'da deruhte edeceğiz...”¹⁴

Ki bu sebeple “...beşer iki Harb-i Umumî ile dehşetli tokat yiyip, o günahkâr medeniyeti zîr ü zeber edip...”

Bediüzzaman'ın ümidi ise “İslâmiyetin kuvveti ile medeniyetin mehasini galebe edecek, zemin yüzünü pisliklerden temizleyecek, sulh-ı umumiye de temin edecek” tir.

İslâm'ın bu ‘sertliğine’ karşın, “Kur'an'ın nihaî ve kapsamlı bir kitap olması, Batı'ya toplumsal organizasyon alanındaki çoğu kapıları kapatıyordu ancak yine de Batı'nın felsefi düşünceleri İslâm bölgelerinde kendi öğrenci ve takipçilerini bulmayı başaracaktı.

Bediüzzaman bunları ısrarla uyarıyordu:

“Ey uykuda iken kendilerini ayık zannedenler! Umûr-u diniyede müsamaha veya teşebbütle medenîlere yanaşmayın. Çünkü aramızdaki dere pek derindir. Doldurup hatt-ı muvasalayı temin edemezsiniz. Ya siz de onlara iltihak edersiniz veya dalalete düşer boğulursunuz.”¹⁵

Bediüzzaman: “Ey Müslüman! Aldanma! Başını indirme! Paslanmış bihemta bir elmas, daima mücella cama müreccahtır.” diyor.

İslâm'ın bu 'sertliğine' karşın, "Kur'an'ın nihaî ve kapsamlı bir kitap olması, Batı'ya toplumsal organizasyon alanındaki çoğu kapıları kapatıyordu ancak yine de Batı'nın felsefi düşünceleri İslâm bölgelerinde kendi öğrenci ve takipçilerini bulmayı başaracaktı.

13. Nursî, Said, Tarihçe-i Hayat, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.119.

14. A.g.e, s.117.

15. Nursî, Said, Mesnevi-i Nuriye, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.107.

“Suret değişirse, kaziye bilakis olur. Nasıl şimdiye kadar bidayetinde söylenildiği gibi, nerede Müslüman varsa Hristiyana nisbeten bedevi, medeniyete karşı müstenkif ve soğuk davranır ve kabulünde ızdırab çeker. Suret değişirse başkalaşır.”

Çünkü: “Zahiren olan İslâmiyetin za'fı, şu medeniyet-i haziranın, başka dinin hesabına hizmet etmesidir. Hâlbuki şu medeniyet suretini değiştirmesi zamanı hulül etmiştir.” diyerek Avrupa medeniyetinin çıkışındaki maddî ve manevî sebeplere atıf yapıyor. Dolayısıyla:

“Suret değişirse, kaziye bilakis olur. Nasıl şimdiye kadar bidayetinde söylenildiği gibi, nerede Müslüman varsa Hristiyana nisbeten bedevi, medeniyete karşı müstenkif ve soğuk davranır ve kabulünde ızdırab çeker. Suret değişirse başkalaşır.”

Buna karşı yapılacaklar, bizzat Bediüzzaman'ın hayat hikâyesinde görünecektir:

“Risaletü'n-Nur Müellifi 1316 sıralarında mühim bir inkılâb-ı fikrî geçirdi. Şöyle ki:

O tarihe kadar ulûm-u mütenevviayı, yalnız ilimle tenevvür için merak ederdi, okurdu, okuturdu. Fakat birden o tarihte merhum vali Tahir Paşa vasıtasıyla Avrupa'nın Kur'ân'a karşı müthiş bir suikastları var olduğunu bildi. Hattâ bir gazetede İngiliz'in bir Müstemlekât Nâzırı demiş: “Bu Kur'ân, İslâm elinde varken biz onlara hakikî hâkim olamayız. Bunun sukutuna çalışmalıyız” dediğini işitti, gayrete geldi.”

İngiliz Gladston'un Kur'ân hakkında söylediği proje, aslında bütün geleneksel toplumlara karşı uygulanır (“hürriyetperverlik maskesiyle”); bütün kutsal ve gelenekler bu kapsama alınmıştır. Buna karşı direnebilen sadece İslâm ve kitabı olan Kur'ân'dır.

Bediüzzaman'ın yine hayatındaki bir başka rü'ya-yı sâdıkada “Ararat Dağı denilen meşhur Ağrı Dağı'nın altındayım.” diye başladıktan sonra yorumunu:

“Bir büyük infilak olacak. O infilâk ve inkılaptan sonra Kur'an etrafındaki surlar yıkılacak. Doğrudan doğruya Kur'an kendi kendini müdafaa edecek. Ve Kur'ana hücum edilecek, i'cazı onun çelik bir zırhı olacak” şeklinde yapar.¹⁶

Bu yüzdendir ki, İslâm toplumundaki her medeni ya da kültürel sorun, Batı'nın 'dehası' tarafından, doğrudan din kaynaklı eleştirilecektir. Bediüzzaman da buna dikkat çeker:

“Şu zamanın medenî engizisyonu müdhiş bir vesile ile, bazı ezhanı telkîh ile, bir kısım nâmeşru evlâdını vücuda getirip, İslâmiyet'e karşı kinini ve hiss-i intikamını icra eder. Diyanetsizliğe veya lâübaliliğe veya Hristiyanlığa temayüle veya İslâmiyet'ten şübhe ile soğutmaya bir kapı açmak ister.”

İşte o desise şudur: «Ey Müslüman bak, nerede bir Müslim varsa binnisbe fakir, gafil, bedevidir. Nerede Hristiyan varsa, bir derece medenî, mütenebbih, ehl-i servettir. Demek... ilâ âhir.»

Bediüzzaman “Avrupa’nın tek gözlü dehası”nı deşifre ettikten sonra: “... bir inkılâb-ı fikrî ile merakını değiştirdi. Bütün bildiği ulûm-u mütenevviayı Kur’ân’ın fehmine ve hakikatlerinin ispatına basamaklar yaparak hedefini ve gaye-i ilmiyesini ve netice-i hayatını yalnız Kur’ân bildi. Ve Kur’ân’ın i’câz-ı mânevîsi ona rehber ve mürşid ve üstad oldu.”

Bir süre sonra:

“Fakat maatteessüf o gençlik zamanında çok aldatıcı ârızalar yüzünden (ilk İstanbul hayatı olmalı) bilfiil o vazifenin başına geçmedi.”

Ancak “Harb-i Umumî”:

“Bir zaman sonra Harb-i Umumî’nin tarraka ve gürültüsüyle uyandı. O sabit fikir canlandı, bilkuvveden bilfile çıkmaya başladı.¹⁷

Bu süreçte Bediüzzaman “dehaya karşı hüda”yı gösterdiği hizmetlerin bir kısmını talebesi Hâfız Hâlid’e (r.h) şöyle anlatacaktır:

“Eski Said olduğu zamanlarda, İngilizlerin dinî suallerine gayet lâtîf ve müskit bir cevap vermiştir.

Ve ilm-i mantıkta, İbn-i Sina’nın telifatından geçecek Tâlikat namında harika bir risalesi var. İşkâl-i mantıkıyeyi kıyâs-ı istikrâî cihetiyle on bine kadar iblâğ edip, hiçbir âlimin yetişemediği bir derece-i ihata göstermiş.

Sünuhat isminde bir risalesinde gördüm ki, Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm, âlem-i mânâda, bir medresede ona ders verdiğini görmüş.

O ders-i mâneviyeye binaen İşârâtü’l-İ’câz namındaki harika tefsiri yazmış.

Bana bir gün dedi ki: “Harb-i Umumî hâdisat ve netâicleri mâni olmasaydı, İşârâtü’l-İ’câz’ı Allah’ın tevfiği ve izniyle altmış cilt yazacaktım. İnşallah, Risale-i Nur, âhiren o mutasavver harika tefsirin yerini tutacak.”¹⁸

Doğu-Batı ilişkileri

Batı ve Doğu düşünceleri arasındaki iletişim çoğu tek taraflıydı; Batı merkezli fikirler Doğu’ya taşınyordu. Batı’da gelişen rasyonel olmayan

Ve ilm-i mantıkta, İbn-i Sina’nın telifatından geçecek Tâlikat namında harika bir risalesi var. İşkâl-i mantıkıyeyi kıyâs-ı istikrâî cihetiyle on bine kadar iblâğ edip, hiçbir âlimin yetişemediği bir derece-i ihata göstermiş.

17. A.g.e, s.83.

18. Nursî, Said, *Tarihçe-i Hayat*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.190.

Bediüzzaman'ın da kurulan bu mantıktan istifade ettiğini eserlerinden anlıyoruz. Batı'nın "ulvi deha"larının "ikna" metodunun geliştirilmesinde uygun dilin kurulmasında büyük katkılar verdiğini kabul etmek gerekir.

felsefeler ise, bu arada, Doğu'da baskılanan rasyonel olmayan yeteneklerin harekete geçmesini tetikleyecekti. Bu eğilimler, yeni gelişen Doğu toplumlarının politik statülerini eşitleyecek bağlantılarla Doğu felsefi düşüncesinin gelişmesine yol açtı. Yüzyılın ortalarına doğru bu açıklık sürdü. Batı düşüncesi içindeki bazı akıllar Doğulu düşüncelerle ilgilendi.

Nadiren bazı Batılılar kendilerini Doğu disiplinine teslim ederek, içe, kişisel nüfuz ve bilgelik gibi gelenekleri içlerinde deneyimleyebilecekti.

Bunlar, ancak, sınırlı ve kontrollü olmaktan öteye geçemedi.

Bir kısım İslâmiyet meraklıları, "hakikati gösteren cerideler" vasıtasıyla Bediüzzaman'ın da takibindeydi. İşârâtü'l-İcâz tefsirinde bir kısmının Kur'ân, Peygamber Efendimiz (asm) ve İslâm medeniyeti hakkındaki anekdotları: "Ecnebi feylesofların Kur'ân'ı tasdiklerine dair şهادetleri" başlığıyla derlenmiştir. Prens Bismarck, Doktor Maurice (Meşhur muharrir, müsteşrik, Edebiyat-ı Arabiye mütehasısı ve Kur'an-ı Kerim mütercimi), John Davenport (feylesof), Carlyle, Edward Gibbon (tarihçi), Marmaduke Picktahall, Levazaune, Müsteşrik Sedio, Dr. Johnson, Doktor City Youngest (Yazar), Goethe, Corsele (mütercim), Rodwel (papaz), Gaston Care (müsteşrik), Jochahim Du Rulph (Alman âlim ve müsteşrik), Sembires Encyclopedia (ansiklopedi), Profesör Edward Monte ("Hıristiyanlığın İntişarı ve Hasmı olan Müslümanlar" adlı kitabında) bunlardan bazılarıdır.

Thomas Carlyle, 1837-1840 yıllarındaki konferanslarından derlenen "Kahramanlar" adlı eserinde (Reşat Nuri Güntekin tarafından Türkçeye çevrilmiştir), Odin, Dante, Shakespeare, Luther, Knox, Crommel, Johnson, Rousseau, Burns ve Napoleon'la birlikte Peygamber Efendimiz'i (asm) de anlatmıştır. Carlyle, peygamberler içinde sadece Hz. Muhammed'i (asm) seçmiştir, çünkü, "kendisinden en hür bir lisan ile bahsedebilecektir". Ayrıca: "Sonra, aramızda hiç kimsenin Müslümanlığı kabul etmesi tehlikesi (!) olmadığından Onun hakkında düşündüğüm bütün iyi şeyleri söylemek niyetindeyim" diye açıklayacaktır. Bunun da sebebi: "Onun sırrına ermenin en iyi çaresi budur".

Bu açıklamalarına karşın, Mr. Karlayl'ın anlatımındaki sağlam mantık kurgusu, Efendimiz'in peygamberliğinin akılla ispatına büyük katkı verdiğini görmekteyiz. Bediüzzaman'ın da kurulan bu mantıktan istifade ettiğini eserlerinden anlıyoruz. Batı'nın "ulvi deha"larının "ikna" metodunun geliştirilmesinde uygun dilin kurulmasında büyük katkılar verdiğini kabul etmek gerekir.

Carlyle'in bu ilgisi de aslında Goethe çevirileri yapmasının büyük etkisi vardır:

“ <<Allahu Ekber, Allah büyüktür>> Allah’a teslim olmak lazımdır. Goethe der ki: <<Eğer Müslümanlık bu ise biz hepimiz Müslüman olarak yaşamıyor muyuz>> Evet aramızda her kimin hayatında bir parça ahlak varsa Müslüman olarak yaşıyor demektir.”

Bediüzzaman, Carlyle’in bugüne de uzanan müthiş bir سوالini ve onun kadar önemli cevabını aktarır:

“Ezcümle, Amerikalı feylesof Carlyle -Alman edib-i şehîri Goethe’den naklen- Kur’an’ın hakaikına dikkat ettikten sonra,

“Acaba İslâmiyet içinde âlem-i medeniyetin tekemmülü mümkün müdür?” diye sormuştur.

Yine bu suale cevaben demiştir ki:

“Evet muhakikler, şimdi o daireden istifade ediyorlar.”

Bu سوال ve cevap, “alem-i misal”de sorulan: “Mağlubiyet sonunda İslâm’ın âleminde ne hal peyda olacak?” sualiyle birlikte, Batı’nın “zeka tarlalarını” birleştiren bir nokta olduğunu görmek gerekecektir.

Yine Carlyle demiştir ki:

“Hakaik-i Kur’aniye, tulû’ ettiği zaman ateş gibi bütün dinleri yuttu. Zâten bu onun hakkı idi. Çünkü Nasara ve Yahudilerin hurafelerinden bir şey çıkmadı.”

“İşte bu feylesof, (Fe’tü bisûratin min mislihi... Fein len tef’alu velen tef’alu fettekunnâr) ilââhir olan âyet-i kerimenin mealini tasdik etmiştir.” der Üstad.

“Muhakkikler şimdi o daireden istifade ediyorlar” cevabını Avrupa’nın “ulvî dehası”yla birleştiren tarihî bir tespit de şu şekildedir:

“Kur’an... Bu, o kitabdır ki, onunla Müslümanlar Avrupa’ya hâkim olarak girmişlerdir. Fenikeliler Avrupa’ya tüccar, Yahudiler Avrupa’ya mülteci veya esir olarak girdikleri halde; Müslümanlar Avrupa’ya hâkim olarak girmişler ve bu Müslümanlar, Kur’an yardımıyla Avrupa’ya irfan meş’alesini taşımışlardır. Filhakika Müslümanlar garblılara ve şarklılara felsefe, tıp, heyet, şiir öğretmişlerdir. Yunan’ın ölü dimağına ve ölü irfanına hayat vermişler, bütün dünyayı cehalet karanlıkları ihata etmişken her tarafa nur ifaza eylemişler ve bu itibarla bu insanlar ulûm-u cedidenin temellerini atmışlardır.” (Musevî âlimlerinde Emanoil Düeş, İngilizce “Kuvarterli Revyo” mecmuasınının 254’üncü numarasında “İslâmiyet” serlevhasıyla yazdığı makaleden)

Bediüzzaman için bunlar ümidi yeşerten cevaplardır:

Bu سوال ve cevap, “alem-i misal”de sorulan: “Mağlubiyet sonunda İslâm’ın âleminde ne hal peyda olacak?” sualiyle birlikte, Batı’nın “zeka tarlalarını” birleştiren bir nokta olduğunu görmek gerekecektir.

Çünkü, 'hüda'nın
Avrupa macerası
da devam
etmektedir.
Burada yöntem:
"cihad-ı hariciyi
şeriat-ı garranın
berahin-i
katiasının elmas
kılınçlarına havale
edeceğiz" ile
açıklanmıştır.

"İşte Amerika ve Avrupa'nın zeka tarlaları Mister Karlayl ve Bismark gibi böyle dâhi muhakkikleri mahsulat vermesine istinaden ben de bütün kanaatimle derim ki:

Avrupa ve Amerika, İslâmiyetle hâmilelerdir. Günün birinde bir İslâmî devlet doğuracak"¹⁹ şeklinde yansıyacaktır.

Bu beklenti aynı dönemde: "Nasıl ki Osmanlılar Avrupa ile hamile olup bir Avrupa devleti doğurdu" hükmünün bir karşıt yansıması olarak görülmüştür.

Bu ümit ileride "Nur talebeleri"ne müjde olarak: "ecnebidde çok Bismarklar ve Mister Carly'lar çıkacaklar ve emareleri de var"²⁰ şeklinde devam edecektir.

Çünkü, 'hüda'nın Avrupa macerası da devam etmektedir. Burada yöntem: "cihad-ı hariciyi şeriat-ı garranın berahin-i katiasının elmas kılınçlarına havale edeceğiz" ile açıklanmıştır.

Beklenen öncelikle iknadır, (sonra iman), çünkü: "medenilere galebe çalmak ikna ile, söz anlamayan vahşiler gibi icbar ile değildir." (Hakikat 1909, Dinî Ceride)

Bediüzzaman burada da ittifak noktası olarak "hüda"yı görüyor: "ittifak hüdadadır, hevada ve heveste değil" diyerek "deha"ya karşı, "mesail-i şeriatı rüşvet vermeyeceğiz" diyor.

"Ecnebiyede terakkiyat-ı medeniyeye yardım edecek noktaları (fünun ve sanayi gibi) elbette alacağız"²¹

Amma medeniyetin günah ve fenalıkları olarak bazı adetlerini ve kötü ahlaklarını almakla kadınlaşmış erkek ya da erkekleşmiş kadın gibi olur ki, bu kimliğini kaybetmek demektir.

Bu noktada:

"Kesb-i medeniyette (medeniyeti elde etmede) Japonlara iktida (uyumak) bize lazımdır ki; onlar Avrupa'dan mehasin-i medeniyeti almakla beraber, her kavmin mâye-i bekası olan âdât-ı milliyelerini muhafaza ettiler."

Bediüzzaman'ın vizyonunda: "Asya ve Rumeli tarlası"ndan pek çok gençler yetişecekler ve "Eflatunları, İbn-i Sina'ları ve Bismarkları, Dekartları ve Taftazanileri inşallah geride bırakacak" tır.

Üstad, "Bundan on sene evvel (yani rumi 1326 senesinde) Tiflis'e gittim. Şeyh San'an tepesine çıktım, dikkatle temaşa ediyordum. Bir

19. Nursi, Said, *Hutbe-i Şamiye*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.38.

20. Nursi, Said, *Emirdağ Labikası*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.235.

21. Nursi, Said, *Divan-ı Harb-i Örfi*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.79.

Rus yanıma geldi.” diyerek İslâm âleminin ve Asya’nın durumunu açıklayacak bir konuşmaya başlar. Buna göre, paramparça olmuş âlem-i İslâm için cevap nettir:

“Tahsile gitmişler”

Asya ve özellikle İslâm Âlemi ile birlikte bütün olarak “insan” tahsile gitmiştir. Örneğin:

“İşte Hindistan, İslâm’ın müstaid bir veledidir, İngiliz mekteb-i idadisinde çalışıyor. Mısır, İslâm’ın zeki bir mahdumudur, İngiliz mekteb-i mülkiyesinden ders alıyor. Kafkas ve Türkistan, İslâm’ın iki bahadır oğullarıdır, Rus mekteb-i harbiyesinde talim alıyor, ilâ âhir..”

Bediüzzaman’ın hayali şöyle tamamlanır: “Yahu şu asilzade evlâd, şehadetnamelerini aldıktan sonra, herbiri bir kıt’a başına geçecek, muhteşem âdil pederleri olan İslâmiyet’in bayrağını, âfâk-ı kemalâtta temevvüc ettirmekle, kader-i ezelinin nazarında feleğin inadına, nev’-i beşer-deki hikmet-i ezeliyenin sırrını ilân edecektir.”

İşte hikâyenin yarısı budur.

İslâm’ın evlâtlarının, Asya milletlerinin ve “insan”ın tahsil sürecini tarih, acı hatıralarıyla yoğurarak tamamlayacaktır. Harb-i Umumi’de mağlubiyetimizden dolayı fazla müteessir olduğunu görüyoruz diyenlere, Üstad:

“Âlem-i İslâm’a indirilen darbelerin en evvel kalbime indiğini hissediyorum” diyordu.²²

“Bir zaman, eski Harb-i Umumi’de, düşmanların ehl-i İslâma ve bilhassa çoluk ve çocuklara ettikleri katl ve zulümlerinden pek çok müteellim oluyordum. Fitratımda şefkat ve rikkat ziyade olduğundan, tahammülüm haricinde azap çekerdim.

Birden kalbime geldi ki, o maktul masumlar şehîd olup veli olurlar; fâni hayatları, bâki bir hayata tebdil ediliyor. Ve zâyi olan malları sadaka hükmünde olup bâki bir malla mübadele olur.”

Hatta ‘insan’ a açılan bir pencere ile bakacak bir ‘uhrevî’ ümit vardır:

“Hatta o mazlumlar kâfir de olsa, ahirette kendilerine göre o dünyevî âfâttan çektikleri belalara mukabil rahmet-i İlahiyenin hazinesinden öyle mükâfâtları var ki, eğer perde-i gayb açılrsa, o mazlumlar haklarında büyük bir tezahür-ü rahmet görüp, “Ya Rabbi, şükür elhamdü lillâh” diyeceklerini bildim ve kat’î bir surette kanaat getirdim.”²³

“Fakat bir ışık görüyorum ki, o elemelerimi unutturacak inşallah diyerek tebessüm ederdi.”

“İşte Hindistan, İslâm’ın müstaid bir veledidir, İngiliz mekteb-i idadisinde çalışıyor. Mısır, İslâm’ın zeki bir mahdumudur, İngiliz mekteb-i mülkiyesinden ders alıyor. Kafkas ve Türkistan, İslâm’ın iki bahadır oğullarıdır, Rus mekteb-i harbiyesinde talim alıyor, ilâ âhir...”

22. Nursî, Said, *Tarihçe-i Hayat*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.123.

23. Nursî, Said, *Tarihçe-i Hayat*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.49.

“Bizde olan istibdad, Asya’nın hürriyetine zulmanî bir sed çekmişti. Ziya-yı hürriyet o muzlim perdeden geçemez idi ki, gözleri açsın, kemalâtı göstersiz.”

Hürriyet ve milliyet dönemi

Bediüzzaman’a göre, Avrupa medeniyeti “... heves ve heva, rekabet ve tahakküm üzerine bina edildiğinden, şimdiye kadar medeniyetin seyyiati hasenatına galebe edip, ihtilâlcı komitelerle kurtlaşmış bir ağaç hükmüne girdiği cihetle (Fransız ihtilaliyle başlayan bir “deha”nın (diğeri ise faşizmi üretecektir) serüveni kastediliyor; Üstad bu süreci şöyle bağlar: Evet, ihtilâl-i Fransavîde hürriyetperverlik tohumuyla ve aşılmasıyla sosyalistlik türedi, tevellüd etti. Ve sosyalistlik ise bir kısım mukaddesatı tahrib ettiğinden, aşladığı fikir bilâhère bolşevikliğe inkılab etti. Ve bolşeviklik dahi çok mukaddesat-ı ahlâkiye ve kalbiye ve insaniyeyi bozduğundan, elbette ektikleri tohumlar hiçbir kayıd ve hürmet tanımayan anarşistlik mahsulünü verecek. Çünkü kalb-i insanîden hürmet ve merhamet çıksa; akıl ve zekâvet, o insanları gayet dehşetli ve gaddar canavarlar hükmüne geçirir, daha siyasetle idare edilmez.” Şualar) ; Asya medeniyetinin galebesine kuvvetli bir medar, bir delil hükmündedir”.²⁴

Avrupa’nın “iki dehası”nın Asya’nın toplum ve siyaset sahnesinde “hürriyetperver”lik maskesiyle ortaya çıkışı hem acı hem de ümit tohumlarını serpecektir. Bediüzzaman her türlü bedele karşı “hürriyet ve meşrutiyet” tarafında duracaktır. Hatta bu konuda tarihî bir özeleştiri yapar:

“Bizde olan istibdad, Asya’nın hürriyetine zulmanî bir sed çekmişti. Ziya-yı hürriyet o muzlim perdeden geçemez idi ki, gözleri açsın, kemalâtı göstersiz.”²⁵

Bediüzzaman hürriyeti coşkuyla karşılar ve tarif eder:

“... Tasallut-u medeniyetin zamanında âlemin hükümrânı, ilim ve marifettir. Müvellid-i medeniyet ve şanı tezayüd ve ömrü ebedî olduğundan herhangi devletin hayat ve müdebbiri olmuş ise, o hükûmeti kendi gibi kayd-ı ömrü tabîiden ve ecel-i inkırazdan tahlis ve küre-i arzı kadar yaşamasına istidat vermiş.”

Buna örnek ise:

“Kitab-ı Avrupa sahaifi bunu alenen gösteriyor.”²⁶ (Hürriyete Hitap)

Hürriyet bütün devlet ve toplumlara yayılacaktır. Ancak her birinde farklı yansımaları olacaktır. Bediüzzaman Çin için:

“İşte bu seddin tahribiyle, fıkır-i hürriyet Çin’e kadar yayıldı ve yayılacaktır. Fakat Çin ifrat edip komünist oldu.” diyecektir.

Her şekilde:

“Âlemdeki terazinin hürriyet gözü ağır geldiğinden, birdenbire terazinin öteki gözünde olan vahşet ve istibdadı kaldırdı, gitgide kalkacak”tır.

24. A.g.e, s.83.

25. Nursi, Said, *Münazarat*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.63.

26. Nursi, Said, *Beyanat ve Tenvirler*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.33.

Bediüzzaman döneminin bu tespit ve yorumlarının kaynaklarını da verir:

“Eğer siz sahife-i efkârı okusanız, tarîk-i siyaseti görseniz, huteba-i umumî olan -doğru konuşan- ceraidi dinleseniz anlayacaksınız...”

Evet, Bediüzzaman bu kaynakların okuması, görüşü ve duyularıyla şu hükme varıyor:

“Arabistan, Hindistan, Cava, Mısır, Kafkas, Afrika ve emsallerinde o derece fikr-i hürriyetin galeyanyıyla, âlem-i İslâm'ın efkârında öyle bir tahavvül-ü azîm ve inkılab-ı acib ve terakki-i fikrî ve teyakkuz-u tam intac etmiştir ki, bahasına yüz sene verse idik yine ucuzdu. Zira hürriyet, milliyeti gösterdi.”²⁷

Bununla birlikte Bediüzzaman'ın Asya milletlerine, karşılaştıkları Avrupa'nın “iki dehası” ve “hürriyetperver”lik adına siyaseti ile ilgili uyarıları bitmeyecektir:

“Asya'da uyanan akvam, fikr-i milliyete sarılıp, aynen Avrupa'yı her cihetle taklid ederek, hattâ çok mukaddesatları o yolda feda ederek hareket ediyorlar. Hâlbuki her milletin kamet-i kıymeti başka bir elbise ister. Bir cins kumaş bile olsa; tarzı, ayrı ayrı olmak lâzım gelir. Bir kadına, bir jandarma elbisesi giydirilmez. Bir ihtiyar hocaya, tango bir kadın libası giydirilmediği gibi.. “Körükörüne taklid dahi, çok defa maskaralık olur.”²⁸

Bu noktada, tarihin şahitliğine ihtiyaç duyulacaktır; her milletin Batı ile tanışmasıyla başlayan, “Harb-i Umumi” çevresindeki kırılmalarla üreyen kendine özgü tepkisine ve toplumun kültürel değişimine (yıkım ve yenilenmelerle yoğrulan) bakmak gerekecektir.

Hint tecrübesi

Hindistan Batı'nın “dehası” ile etkileşmesiyle birlikte milliyetçilik ve özgürlük kavramlarıyla kendi görüntüsünü yenileyecekti. Bunun için büyük ulusal geçmişi, yeni farkına vardığı üniterliğini, yenilediği din ruhunu; Batılı liberal fikirler ve çalışmalarla ve sosyal reformla birleştirecekti.

Hintliler, Batılı liberal düşüncüyü yeterli sayıda ve yeterli bir zaman içinde “kendini” leştirdiler, geleneklerine uyguladılar ve hayat görüşlerindeki diğer parçalarla entegre ettiler. On dokuzuncu yüzyılda Sanskrit çalışmalarının canlanması ve Hint kültürel başarılarının fark edilmesi, Hintliler arasında Hindu aklını dünyaya karşı bir üstünlük unsuru yapacaktı.

Hint ırkının üstünlüğü duygusunun uyanışı ile, pek çok yazar, Hint yaşamının ruhsal niteliğini, felsefesini, klasik edebiyatını ve sanatını konu almaya başladı. Ancak güncel Hint yaşamının zayıflığı, Hint politikasının bağımlılığı bu bakış açısını gerçekdışı konumuna atıyordu.

“Asya'da uyanan akvam, fikr-i milliyete sarılıp, aynen Avrupa'yı her cihetle taklid ederek, hattâ çok mukaddesatları o yolda feda ederek hareket ediyorlar. Hâlbuki her milletin kamet-i kıymeti başka bir elbise ister.”

27. Nursî, Said, *Münazarat*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.63.

28. Nursî, Said, *Mektubat*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.312.

İlk tepki bir şaşkınlıktı; yeni bir idealar dünyası, sanat formları ve edebiyat, yeni düşünme yolları ve büyük politik ve sosyal doktrinler... Bengal gençliği Batı medeniyetinden etkilendi ve misyonerlik bölgesinde eski Hindu dini tekrar canlandırıldı; kendi sosyal ve dini hayatlarının kaynakları ile ilgili merak ve sorulara yol açıldı.

Hint kültürünün yeniden keşfi ve Batı düşüncesi ile entegrasyonu On dokuzuncu yüzyıldaki Batı biliminin, İngiliz yönetiminin ve Hintli bilginlerin, dini figürlerin ve uygulayıcı önderlerin çalışmalarının meyvesi olacaktır.

On dokuzuncu yüzyılda Bengal'de ilk kez İngiliz otoritesi kurulduğunda 500 yıllık İslâmî otoriteden ayrılan Hint toplumu İngiliz medeniyet ve kültürüyle yüz yüze kaldı. Bediüzzaman'ın "İslâm'ın zeki evladı" dediği Hindistan'ın ayrışma sürecindeki ilk derslerini aldığı dönemlerdi.

İlk tepki bir şaşkınlıktı; yeni bir idealar dünyası, sanat formları ve edebiyat, yeni düşünme yolları ve büyük politik ve sosyal doktrinler... Bengal gençliği Batı medeniyetinden etkilendi ve misyonerlik bölgesinde eski Hindu dini tekrar canlandırıldı; kendi sosyal ve dini hayatlarının kaynakları ile ilgili merak ve sorulara yol açıldı.

Bu durum aynı zamanda Hinduizm ile ilgili reform hareketlerinin başarılı olmasını sağladı. Bunu yeni çalışmalar izledi; Hıristiyan dininin ve Batılı düşünce ve yaklaşımlarının bazı parçaları Hintleştirildi. Hinduizm bu şekilde yeni metodlarla kendi ruhunu birleştirecekti. İngilizce dili ise bu uyanıştaki birlik unsuru olacaktır.

1800'lerden önce bütün tarihî çalışmalar Müslümanlar tarafından yapıldığından, tarih onların bakış açısından kaydediliyordu; dolayısıyla Hindistan tarihi Müslümanların istilası (!) ile başlamıştı. Bundan sonra ise Batılı aydınlar, yeni keşifleri ile, Hindistan tarihini yeniden yazacaktı. Buna göre Hindistan'ın ilk imparatoru Büyük İskender'di. Bu tarih yazımıyla pratikte kaybolmuş olan Budizm geri gelecekti.

Bu süreç, Hintlilerde süregelen bir Hint tarihî duygusu uyandırdı, aynı şekilde, gelenek ve günlük hayatlarında da bir "Hintlilik" etkisi verdi.

Büyük Hindistan düşüncesini ortaya çıkaran çalışmalar ile Funan, Champa, Siam, Endonezya, Orta Asya gibi bölgelerin medeniyet ve ulusal kültürlerinin üretilmesindeki önemli rolü belirlendi. Arkeolojik çalışmalar Afganistan ve Orta Asya'da büyük ve dinamik medeniyet ışığının Sanskrit dilinden aldığını, yalnızca bilimsel ve kültürel amaçlarla değil kişisel yazışmalarında da kullanıldığı ortaya çıkıyordu.

Pek çok ülkeye yayılan Hint etkisinin fark edilmesi ana medeniyet Hintlilere büyük bir gurur verdi ve Dünya yüzeyindeki önemlerini hissettiler.

Batılı aydınlar Sanskrit dilinin öğrenimiyle Hint ulusu duygusunu oluşmasını sağladılar. Bunu Batılı üniversitelerden gelen Sanskrit kaynakları ile gerçekleştireceklerdi.

Hindistan içindeki unsurların kültürleşme süreci böylece gerçekleş-

tirildi. Aslında bu Avrupa medeniyetinin kültürleşme sürecinin Hindistan boyutunu oluşturuyordu.

Aynı evrimleşme Hint sanatında da gerçekleşti. On dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar eğitilmiş Hintlileri Batı sanatıyla ilgili öğrendikleri yönlendirdi. Hintliler kendi sanatsal gelenekleriyle ilgilendiklerinde ise ülkedeki Hint sanatının değerini ve bunun diğer ülkeleri etkilediğini keşfettiler.

Batı'nın liberal düşüncesi Hint eğitim sistemini de etkiledi. İngiliz Genel Valileri derslerin İngilizce verilmesi ve Avrupa ile ilgili konuların işlenmesi konusunda baskı yaptılar. Aslında amaç Hintlileri birer İngiliz yapmak değildi, beklenen sosyal ve dinî sorunlara modern yaklaşım tarzını geliştirmeleri, Avrupa içinde etkili olabilecek eleştiri algısı ve yeni fikirleri değerlendirme anlayışları geliştirmektir.

Hint okullarında okutulan dersler İngiltere ve Avrupa tarihi, siyaset bilimi ve ekonomiydi. Doğa bilimleri bunlardan sonra gelirdi. Burada, amacın toplumsal kodların öncelikle yeniden düzenlenmesi olduğu anlaşılıyor. Bütün bu derslerde İngilizce özgürlük ve bağımsızlığın diliydi.

On dokuzuncu yüzyıl sonuna kadar büyük şairler, siyaset ve sosyal düşünürler düşünce ve ifade hürriyeti ile insanın özgürlük hakkını işlediler. Böylece okullarda öğrendikleri ile kendi ulusal birikimlerini karşılaştırma fırsatı bulacaklardı. Bu yeni bir orta sınıf üretti; aynı kazanımlara sahip, aynı dili konuşan, aynı düşünce yaklaşımı olan yönetim, siyaset, gazetecilik ve eğitimde kullanılacak olan yeniliklerle donanmış insanlardı bunlar...

Bu yeni eğitimin bir diğer sonucu ise Hint dilinde yeni bir hümanist bakışı kazandırmasıydı. Zengin bir geleneksel yapısı olan Hint dili, modern diller içinde dönüştü ve modern Hindistan tecrübesinin duygu, düşünce, doktrin ve heyecanları yansıtabildi.

Yirminci yüzyılın başında Hint edebiyatının Rönesans'ı gelişmekteydi. Avrupa gelenek ve kültürüne sahip, bundan çok daha fazla, kendi dil ve kültürel geleneklerinde yüksek yeteneğe sahip yeni yazarlar ortaya çıktı. Tagore bu sentezin en önemli figürü sayılırdı.²⁹

İngiliz siyaseti

Birinci Dünya savaşına kadar Hindistan'a bütün ilhamlar Batı'dan gelecekti. Batı'nın "insan" üzerindeki istibdadı, değişim ve dönüşümle birlikte çatışmayı da getirecekti.

On dokuzuncu yüzyıl sonuna kadar büyük şairler, siyaset ve sosyal düşünürler düşünce ve ifade hürriyeti ile insanın özgürlük hakkını işlediler. Böylece okullarda öğrendikleri ile kendi ulusal birikimlerini karşılaştırma fırsatı bulacaklardı.

29. Ware, Caroline, Panikkar K.M., Romein J.M., *History of Mankind: Cultural and Scientific Development*, Unesco, 1966

Kızılderili atasözünde olduğu gibi: Bir suda iki balık kavga ediyorsa beş dakika önce oradan uzun bacaklı bir İngiliz geçmiştir. İngiliz siyasetine karşı Müslümanların "hac ibadeti" gibi bir "İslâmın âli siyasetini" terk etmesi sonucu, "Harb-i Umumî" de "...düşmana milyonlarla İslâmı, İslâm aleyhinde istihdama zemin ihzar etti"

Kızılderili atasözünde olduğu gibi: Bir suda iki balık kavga ediyorsa beş dakika önce oradan uzun bacaklı bir İngiliz geçmiştir. İngiliz siyasetine karşı Müslümanların "hac ibadeti" gibi bir "İslâmın âli siyasetini" terk etmesi sonucu, "Harb-i Umumî" de "...düşmana milyonlarla İslâmı, İslâm aleyhinde istihdama zemin ihzar etti"³⁰

Buradaki insan kırılması, Çanakkale Savaşı'nda Mehmet Akif'i cehlendiren bir ihaneti üretecektir:

"Ostralya'yla beraber bakıyorsun; Kanada!

Kimi Hindu, kimi Yamyam, kimi bilmem ne belâ..."

(İlginçtir, nüfus olarak Amerika Birleşik Devletleri ile nüfusu beşte biri kadar olmasına ve savaşın bilinçli olarak tarafı olmamasına rağmen Avustralya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda verdiği kayıplar eşittir)

Bediüzzaman ise aynı trajediyi şöyle anlatıyor:

İşte Hind, düşman zannederek, halbuki pederini öldürmüş, başında oturmuş ağlıyor"³¹

Çanakkale'deki trajedinin baş sorumlusu İngiliz siyaseti (Hutuvat-ı Sitte eseriyle) Bediüzzaman'ın doğrudan düşmanıdır. Bu eseri ile "...İngiliz'in âlem-i İslâm ve Türkler aleyhindeki müstemlekecilik siyasetini ve entrikalarını, tarihî düşmanlığını etrafa neşrederek..." gösterir.

Hindistan'da İngiliz siyasetinin getirdiği bir diğer sonuç da din ve toplumun ayrılması olacaktır. Öncelikle kast sisteminin dini bir gereklilikten dolayı dokunulmaz olmadığı anlaşıldı. Bundan sonra diğer toplumsal unsurlar; evlilik, miras, kast gibi.. dini anlamlarını kaybettiler.

İngiliz Genel Valileri baskısıyla modern eğitim ile İngiliz yargılama sistemi de getirilecekti; kanun önünde eşitlik, yargılanmadan kimsenin suçlu sayılmayacağı, yargılananın açık yapılacağı gibi prensipler...

Ancak Hindu kanunlarının farklı kasta farklı cezalar uygulaması ve Müslüman kanunlarının inançlılar ve inançsızlar olarak iki ayrı uygulamaları Hint toplumunun yapısal gerçekleri olarak kalacaktı.

Yirminci yüzyıl öncelikle politik, sonra toplumsal ve nihayet ekonomik amaçları içeren bir Hint millet ruhunu gösterecektir. Modern tarih ve siyaset diliyle konuşan Batılı eğitim almış avukatlar, gazeteciler, doktorlar ve ekonomistlerden oluşan yeni nesil bağımsızlık olmadan bu sürecin devam edemeyeceğini ve bağımsızlığın birincil işleri olduğuna karar vermişlerdi.

Doğu ve Batı'nın ilişkisi, Hindistan'da eskiden kalmış insanlara yeni bir hayatı doğurmaya yöneltti; buradan geçmişi temel alan yeni ve dinamik bir medeniyet doğacaktı.

Hindistan, tarihten gelen özelliğiyle, başka fikirleri almada ve fikirlerini paylaşmada hiç önyargılı olmamıştı; bunun zenginliğine sahip olmuştu. Önceleri Pers dilini ve geleneksel şiirini ödünç aldıkları gibi modern zamanlarda da Avrupa'nın tekniğini, roman, sone, dramalarını da Hint karakterlerini kaybetmeden alabilmişlerdir. (Bu süreç daha sonra komünizm gibi farklı ekonomik ve sosyal etkilere de açık olacaktır.)

Hindistan tecrübesi, bütün kırılmalarıyla birlikte, Bediüzzaman'ın ifadesiyle: "İngiliz mekteb-i idadisinde" çalışarak aldığı eğitim yeni bir millet, yeni medeniyet üretmek; daha derinde ise kendi geçmişini Batı'nın düşünceleriyle yenileme ve şekillendirme, bütün dünyaya bir değer olacak bir sentezi ortaya koymaktaydı.

Bediüzzaman "eski Harb-i Umumi" dönemlerine gelen Eski Said'in fikrinde bir derece yerleştiği için "Avrupa'nın funun ve medeniyeti, o seyahat-ı kalbiyede emraz-ı kalbiyeye inkılab ederek ziyade müşkilata medar olduğundan..." Avrupa'nın "dehasıyla" birlikte bütün olarak da ikiye ayırarak bakmak gerekecektir:

Biri: "İsevilik din-i hakikisinden aldığı feyz ile hayat-ı içtimaiyeyi beşeriyeye nâfi san'atları ve adalet ve hakkaniyete hizmet eden fununları takip eden..."

Diğer Avrupa: "... felsefe-i tabiiyenin zulmetiyle medeniyetin seyyiatını mehasin zannederek, beşeri sefahete ve dalalete sevkeden..." diyerek "iki deha"nın ayrı ayrı içlerindeki ikiliyi tarif ediyor.

Avrupa'yı hataya düşürüp bu vartaya düşüren bir gözlü dehâsıdır. Yani, harika, uğursuz zekâsıdır.

"O kör dehan ile... o Hâlık'ın malını bâtil mabud olan tagutlara taksim ettin" ³² diyerek paganizme teslim olan Hıristiyanlığı "iki deha"ya bağlı bir "medeniyete" ve "siyasete" mecbur bırakmasını eleştiriyor.

Bütün toplumları da karıştıran (ifrat ve tefriti üreten) aslında iki Avrupa'nın ürettiği "insan" ve "toplum" şizofrenisi olacaktır. Bediüzzaman'a göre "hürriyetperverlik" siyasetine kapılıp ifrat ederek "komünist" olan Çin tecrübesi de "Harb-i Umumi" ile kavramlaşan "bulanma"nın bir unsuru olacaktır.

Hindistan tecrübesi, bütün kırılmalarıyla birlikte, Bediüzzaman'ın ifadesiyle: "İngiliz mekteb-i idadisinde" çalışarak aldığı eğitim yeni bir millet, yeni medeniyet üretmek; daha derinde ise kendi geçmişini Batı'nın düşünceleriyle yenileme ve şekillendirme, bütün dünyaya bir değer olacak bir sentezi ortaya koymaktaydı.

32. Nursi, Said, *Lem'alar*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.121.

Çin'de zayıf da olsa, güç ve organizasyon olarak tek kutuplu bir imparatorluk vardı. Reform hareketleri, Japon rekabeti modernizasyonu zorunlu kılacak; pek çok Çinli yeni yöntemler öğrenmek için Japonya'ya gidecekti.

Çin tecrübesi

Yirminci yüzyılın başında Çin, gururu kırılmış ve zayıf düşürülmüş halde zincirlenmiş bir ejder olarak kendini görüyordu. Güç ve kibirle alanlarını genişleten yabancılara karşı tek yapabildiği etkisiz bir öfkesi olan bir imparatorluktu. Ancak, liderleri gelecekte Çin'den parlak bir Doğu devi ortaya çıkarabilirdi.

Çin'in uyanışı ve tarihteki yerini tekrar alması süreci Hint tecrübesinden farklı olacaktı. Çin hiçbir zaman millet kimliğini kaybetmemişti; insanlar tarihlerini dinliyor ve öğreniyorlardı.

Diğer taraftan Çin'in Batı'yla iletişiminin değişik bir karakteri vardı. Batı etkisi yapısal ve görüntü olarak hiç bir zaman toplum kodlarını belirlemedi. Batı kültürü Çin geleneksel yapısından ayrı kaldı ya da çok nadir entegre olabildi.

On dokuzuncu yüzyıldaki Çin tecrübesi Çin ile Batı kültürünün sentezi bakımından başarısız oldu, denilebilirdi. Batı'nın bilgisi ve savunma yöntemlerinin alınması zamanla zorunlu hale geldi. Çin'in hedefleri için Batılı tekniklerinin uygulanması gereği ortadaydı.

Burada 'esas' ve 'fonksiyon' farkının sorgulanması gerekiyordu; çünkü Batı'nın tekniğinin kaynağı onların devletiydi.

Hintlilerin Batı'nın tekniğinden önce liberal tavrını almasına karşın Çinliler başta tamamen Batı'nın tekniğine odaklandı; on dokuzuncu yüzyılda Çinceye çevrilen çalışmaların beşte dördü bilimsel ve teknik konulardı.

Çin'de zayıf da olsa, güç ve organizasyon olarak tek kutuplu bir imparatorluk vardı. Reform hareketleri, Japon rekabeti modernizasyonu zorunlu kılacak; pek çok Çinli yeni yöntemler öğrenmek için Japonya'ya gidecekti.

Bu arada, Hıristiyan misyonerlerden edinilen bazı fikirler devlete karşı kullanılacaktı. Bu durum isyanların bastırılmasına kadar sürdü. Rejim karşıtlarının hedefi Çin'de "Milletler topluluğu" şeklinde bir cumhuriyet kurmaktı; üst alt, zengin fakir, ırk veya cinsiyet farkı olmadan herkesin ortak paylaşımında bulunacağı ve vatandaşlık sorumluluğu ve herkesin refahını sağlayacak bir toplum üretmekti; bu hedef zamanla komünist bir rejime doğru evrilmeye sebep oldu.

Reform hareketlerinin iki etkisi ortaya çıktı. Pekin Üniversitesinde kurulan modern eğitim sistemi ile Japonya, Amerika, Batı Avrupa ve son olarak Moskova'dan dönen öğrenciler vasıtasıyla, Çin toplumunu yeniden canlandıracak ve yeni bir yön verecekti.

Yirminci yüzyılın başlarındaki imparatorluğun etkisizliği ve Batı istilasını büyük bir sosyal dağınıklık getirdi; misyoner eğitimi sosyal yapıyı belirsiz bir hale getirdi; geleneksel değerleri kötülerken yerine yeterli ve etkili alternatifler de getirmedi. Buna rağmen, misyonerler ekonomik ve bölgesel güçlerini koruyacaklardı.

Devrim, merkezi otoritenin eski rejimden miras kalan zayıf karakterine zarar verdi. Çin'in Pekin üniversitesindeki fikri liderleri Çin ile Batılı yöntemler arasında bir buluşma noktasının olamayacağını gördüler; Rusya'yı kendilerine daha yakın bulmaya başladılar. Yeni nesil Çinliler kölelik değil bağımsızlık, muhafaza değil gelişim, ürkeklik değil sertlik, dar milliyetçilik değil evrensellik, gösteri değil pratik yaklaşım, iddia değil bilimsel yaklaşım istiyorlardı. (La Jeunesse).

Batı'nın getirdiği Rönesansı reddeden bu genç entellektüeller, Çinlilerin ifrat derecesinde bağlı oldukları geleneksel Konfüçyan prensipleri ve Hıristiyanlığı da reddettiler. Bu hareket genç entellektüeller arasında hızlı ve heyecanlı bir şekilde yayılıyordu; ve bu entellektüeller ile sadece eğitimini almış belirli kişilerin konuşabildiği bir edebi dille yazılmış (Konfüçyan) kitapları değil ortak konuşma dili "pai hwa" bölgesel dilini edebî tarzda kullanarak halkla arada bir köprü kurulmasını sağladı. Konfüçyüs felsefesini (dil sebebiyle) halkın çoğunun anlaması mümkün değildi. Böylece aradaki bağı kesmek ya da bozmak kolaydı.

Bu Çinli yazarlar çağdaş Çinli yaşamındaki gerçek sorunlara değineceklerdi. Bir kısım aydınlar Batı'nın liberal prensiplere bağlı kalırken pek çoğu onlardan ayrılmış oldular. Daha sonra bunlar komünist partinin kurulmasıyla Çin usulü bir komünist anlayışın oluşmasında aktif rol aldılar.

Misyonerler ve Çinli Liberaller etkisiyle Konfüçyüzme gözden düşmüştü; ancak yerine başka değerler Çin düşüncesiyle birleştirilememişti. Merkezi otorite gücünü koruyordu; ancak bu durum, yüzyıllardır süren güçsüzlüğü, çözümsüzlüğü arttırıyordu.

Konfüçyan aile sistemi pratikte kaybolmuş olsa da Çinli aydınlar Konfüçyüs'ün öğretilerinden demokratik prensipler ve devrimler için bir temel buldular. Modern tıp eğitimi ve uygulamaları yanında geleneksel Çin tıbbı da teşvik edildi. Operalar, yeni temalarla eski Çin tarzında bestelendi. Bütün bölgelerin yerel müzikleri toplandı ve yenileri bunlarla ilişkili olarak bestelendi. Yeni edebiyatçılar fabrika ve çiftliklerdeki öyküleri anlattılar. Meşhur Budist tapınakları restore edildi ve tanınmış tarihi ve arkeolojik keşifler yapıldı.

Çinli işçiler Uzak doğu, Güney Afrika ve Latin Amerika'ya dağıldılar. Bu şekilde belki de Çin imparatorluğunun dünyaya yayılması hayali gerçekleşecekti.

Misyonerler ve Çinli Liberaller etkisiyle Konfüçyüzme gözden düşmüştü; ancak yerine başka değerler Çin düşüncesiyle birleştirilememişti. Merkezi otorite gücünü koruyordu; ancak bu durum, yüzyıllardır süren güçsüzlüğü, çözümsüzlüğü arttırıyordu.

Bediüzzaman, asr-ı saadetteki büyük "insan" inkılabını anlatırken: " Hem cahil, vahşî bir adam, bir gün sohbet-i Nebeviyeye mazhar olur; sonra Çin ve Hind gibi memleketlere giderdi, o mütemeddin (medenîleşmiş) kavimlere muallim-i hakaik ve rehber-i kemalât olurdu" diyecektir.

Bediüzzaman, asr-ı saadetteki büyük "insan" inkılabını anlatırken: " Hem cahil, vahşî bir adam, bir gün sohbet-i Nebeviyeye mazhar olur; sonra Çin ve Hind gibi memleketlere giderdi, o mütemeddin (medenîleşmiş) kavimlere muallim-i hakaik ve rehber-i kemalât olurdu" diyecektir.

Bu ifade Hint ve Çin medeniyetindeki İslâmî kökleri ("iki deha"nın sahip olamayacağı "hakaik" ve "kemalat") vurgularken, bunları tekrar ortaya çıkaracak bir sürecin yüzyılın başında Müslümanlarca tekrar gerçekleştirilememesi ve Hıristiyanlığın "iki deha"sının istibdadından kurtulamaması sebebiyle "hak" dinden uzaklaşmasıyla bu memleketlerde "kutsal"a karşı hareketlere yol açmıştı. Çünkü, "Asya din noktasında Avrupa'ya benzemez".³³

Öyle ise "... kendini havas zanneden zalimlere, mazlûmin ve avamın hücumu ile, Hıristiyanlık havassının tahakkümüne yardım ettiğinden parçalanabilir."

Buna karşılık: "... İslâmiyet ise dünyevî havastan ziyade avamın malı olduğundan, esasat itibarıyla müteessir olmamak gerekir."

Sosyalistliğin ortaya çıkışını Bediüzzaman, bu nedenle, yakından takip eder; "hem belalı hem de faydeli" olarak görür. İçindeki faydanın ortaya çıkma şartı ise kudsiyete dayanmasıdır. Kutsal olarak da ortada Hıristiyanlık ve İslâmiyet vardır; hasmı olan kapitalizm Hıristiyanlığın elindedir, dolayısıyla İslâmiyet dışında alternatifleri bulunmamaktadır. (Asar-ı Bediyye).

Savaş fikirleri sertleştirir. Sertleşen fikirler yeni savaşları doğurur. Bunun sonucunda savaşın aktörleri popülerleşir. Çin'in başına gelen de buydu; ifrat edip, İslâmiyet'i de ihmal edince dinsiz olmuş ve komünizme mahkum kalmıştır.

Bediüzzaman da aynı fikirdedir: "Şu asrın tâbiriyle, sosyalistlik, bolşeviklik sûretinde, evvel Rusya'yı zir ü zeber edip, geçen Harb-i Umumi'den istifadé ederek, her yerde kök saldılar."

Japon tecrübesi

"Harb-i Umumi"ye götüren süreçte, Osmanlı vasıtasıyla İslâmiyet'i merakla takip eden milletlerden biri Japonlar'dır. Bediüzzaman da "... hitabımı ecanibe, bhusus Japonya'ya tevcih eyledim"³⁴ diyecektir. Zira, onlar (özellikle Japon başkumandanı) eskide sualler etmişlerdir, Üstad da cevap vermiştir. Daha sonra da Japonlar'ın medeniyet anlayışlarını örnek göstermiştir.

Abdurreşid İbrahim'in makalesinde yazdığına göre, Bir gün Japonya imparatoru "Meiji" Sultan Abdülhamit'e bir mektup gönderir. Ülkesine İslâm davetçilerinin gönderilmesini talep eder. Böylece her iki millet arasında birlik olmasını arzular. "Bildığın üzere ben ve sen Batılıların izni olmadan bir şey yapamayız. Şayet milletimiz birleşirse kuvvet buluruz" der. Sultan Abdülhamid İstanbul'dan bazı âlimleri göndermek ister, fakat Seyyid Cemaleddin Afgani buna karşı çıkarak şöyle der: "Şüphesiz bugünkü âlimler ancak İslâm'dan nefret ettirirler. Bunları Japonya'ya kâfirleri dinimize davet etmek için gönderemeyiz. En iyisi sen Japonya reisine hediyeler gönder ve bu isteğini gerçekleştireceğine söz ver. Sonra bu hizmete uygun âlimleri yetiştirir ve ona gönderirsin."

Japonya'nın Batı'yla kültürel oryantasyonu geleneksel alışkanlıklarla, Batı'dan alınmış değerler arasında gerçekleşiyordu. Hemen hemen diğer milletlerden daha fazla Japonya'da geleneksel kültürlerini paylaşan homojen bir insan yapısı vardı. Kendine özgü değerleri olan, kendi merkezli ve huzurlu; Batı'ya açılmadan önce nerdeyse iki buçuk yüzyıldır izole edilmiş bir şekilde yaşıyorlardı. Bu zamanlarda yabancılar tarafından herhangi bir fikri ya da fiili bir müdahale ya da tacizle karşılaşmadılar.

Dünyadaki Japonya imajı "Japon" imajıydı. Sadık ve itaatli Japon, temel olarak feodal ve hanedan merkezli olduğundan, konumu ve ilişkileri; konuşma ve iletişim biçimleri kesin sınırlarla belirlenmişti. Merhamet ve cömertlik yüksek değerlerdi.

İnsanın tabiatla ilişkisi de açıkça belliydi. Bereketli dünya ile içten sezgilerle bir uyumu içeren, mevsim geçişlerindeki nezaket ve güzellik, bunun yanında, parçalayıcı kasırgalar ve deprem felâketiyle sık karşılaşmanın getirdiği kaçınılmaz korku...

Tabiat Batı'daki gibi meydan okunulacak ya da insana hizmet için işgal edilecek eğri büğrü bir şey olarak görülüyordu. Dinî inanışlarına göre var olan her objenin bir ruhu ve manası vardı; insan ise hayvanlar ve tanrıların dâhil olduğu doğal sürekliliğin bir parçasıydı. Kişisel amaç, öz disiplini sağlamak; tayin edilen duruma, gerilimler, hayat ve ölümün imtihanlarına karşı sebat ve iç huzuru sağlamak.

Japonya farklı olan bu kültürüyle Batı'ya açıldı. Sadece Batı teknolojisinde uzmanlaşma olmadı; her konuda, farklı kitapları da tercüme ettiriler; Batı müziği, sporları, dansları ve diğer eğlence formları gibi farklı materyaller ve fikirler ve Batılı felsefi fikirler de akademik öğretimde kaynak olarak kullanıldı.

İnsanın tabiatla ilişkisi de açıkça belliydi. Bereketli dünya ile içten sezgilerle bir uyumu içeren, mevsim geçişlerindeki nezaket ve güzellik, bunun yanında, parçalayıcı kasırgalar ve deprem felâketiyle sık karşılaşmanın getirdiği kaçınılmaz korku...

Batı'dan gelen güce karşı Asya'daki denge unsuru İslâm şeriati olmalıydı. Bediüzzaman'ın da gayreti buydu. Ancak, kırılan Hıristiyan misyonerliği ve Avrupa istibdadına karşı sosyalizm doğdu; sonra bolşeviklik ve komünistlikle fesada yol açtı.

Pek çok Japon entelektüel, kendilerini Batılı fikir, edebiyat, bilim ve sanatları öğrenmeye adanmış; geleneksel Japon düşüncesinden çok Batılı düşünce yollarına çalıştılar. Artık kendilerini küçük gördükleri Asya kültüründen çok Batı'ya ait hissediyorlardı; öyle ki Batı müziği dinliyorlar, Batılı felsefeyi tartışıyorlar; hattâ Yılbaşı gibi Batılı tatil günlerini kutluyorlardı.

İnsan toplulukları, kendi hesaplarına, hayat standardını yükselten endüstrinin meyvelerinin günlük hayatlarını zenginleştirdiğini gördüler. Kazançları henüz az olsa da, en büyük gayretleri ağır sanayi ve savaş üretimini gerçekleştirmektir.

Geleneksel ve Batılı yollar arasındaki karşılıklarda karışıklık ve bozulma kaçınılmazdı; yeni bilgileri asimile ederek kendilerinin yapacaklardı.

Henüz Batılı düşünce ve pratikler tamamen geleneksel değer ve yaklaşımların yerini aldığı söylenemezdi. Özel hayatlarında evde, bahçede ve kendi içlerindeki yaşam usullerinde aile yapısı ve kişisel ilişkilerinde Japon gelenekselliği devam ediyordu; sandalyeler ve Batılı kıyafetler işte kullanıldı; hasırla kaplanmış zeminler ve kimonolar ise evde kullanılıyordu.

İdeali ifade eden slogan şuydu: “Japon ruhu, Batılı yetenek”

Siyaset ve eğitim kurumlarının feodal yapısı Batılı tarza dönüşmüş olsa da, sosyal yapıdaki feodal yapı korunuyordu. Parlamenter sisteme geçildiğinde de, merkezi imparatorluk yönetim sistemi devam etti; hızlı bir şekilde kapitalist gelişme ve askerî yapılanma gerçekleşti.

Uluslararası eğitim Batı'nın fırsat eşitliği kavramını iyice yerleştirse de; geleneksel prensiplere karşı olan sorumluluk bu kavramı da dönüştürdü. Japonya'nın tarihî geçmişi saygı göstermek, emperyal sistemi merkeze yerleştirmek, Konfiçyan ahlâkın yarı feodal toplumdaki ilişkilerin statüsünü belirlemesi... Ekonomi bilimcisi H. J. Eydu's'e göre ise, Japonların feodal yapılarını korumaları aynı zamanda kapitalizmin bir sonucuydu, Japon ruhunun değil...

Japonya'nın bu yapısı ve gücü Güney Doğu Asya ve Kore gibi bölgelerdeki sömürge gücünü kırabilecekti. Bu durum bir fırsat olabilirdi. Ancak Osmanlı'nın bu konuda devreye girememesi sonucu, bu kırılma yeni parçalanmaları, bunlar da yeni milletleri ve milletlerin pazarlık güçlerini de bozmasına sebep olacaktı.

Batı'dan gelen güce karşı Asya'daki denge unsuru İslâm şeriati olmalıydı. Bediüzzaman'ın da gayreti buydu. Ancak, kırılan Hıristiyan misyonerliği ve Avrupa istibdadına karşı sosyalizm doğdu; sonra bolşeviklik ve komünistlikle fesada yol açtı.

Dünya, büyük bir manevî buhran geçiriyordu. Manevî temelleri sar-

sılan garb cem'iyeti içinde doğan bir hastalık, bir veba, bir taun felâketi gittikçe yeryüzüne dağılıyordu.

“Bu müdhîş sâri illete karşı, İslâm cem'iyeti ne gibi çarelerle karşı koyacak?” diye soracaktı Üstad. İki yol vardı bunun için: “Garbın çürümüş, kokmuş, tefessüh etmiş, bâtil formülleriyle mi? Yoksa İslâm cem'iyetinin ter ü taze iman esaslarıyla mı?”

“Büyük kafaları gaflet içinde görüyorum.” diyordu.³⁵

Maalesef bu gaflet yüzyıllardan gelen bir “kafa”yı taşıyordu ve “Harb-i Umumi” ile kendi eliyle kendini öldürüyordu. “Âlem-i İslâm bayraktar oğlunu (Osmanlı) gafletle bilmeyerek öldürmesine yardım etti, valide gibi saçlarını çekip âh-u fizâr ediyor”

En son Arap milliyetinin yaşadığı trajediyi resmeder:

“İşte Arab, yanlışlıkla kahraman kardeşini öldürüp, hayretinden ağlamayı da bilmiyor”

Arap tecrübesi

Arapların Batı'nın “deha”sı ile karşılaşması doğrudan milliyetçiliğin siyaseti üzerinden gerçekleşecekti. Arap milliyeti hangi siyasî yapıda kurulursa kurulsun, büyük bir ortak tarihi paylaşan, ortak kimlik duygusuna sahip olan insanları ifade eder. Kendilerini Arap olarak tanımlayan insanların kimlik duyguları daha sonra bir amaca yöneltilmek istenecektir. Arap milliyetçiliği, kendilerinden farklı kimlik ve hedefleri olan insanları ya içlerinde erittiler ya da dışladılar.

Mısır'da Kahire'nin merkezinde dev bir Ramses heykeli ve yabancıların ilgisini çeken pek çok piramit ve mezarlar vardı; ancak modern Mısır, “Pharonic” gelenekten ziyade Arap kimliği ve misyonu etrafında kurulacaktı.

Arap milliyetçiliği İslâm bağlılığının da üzerindeydi. Arap'ın yüceliği duygusu, İslâm'ı da, otantik olarak Arap olması sebebiyle kuşatıyordu. İslâm'ın merkezi Mekke Arap şehriydi, Arap dili, inananlarca Kur'an'ın yazıldığı ve okunduğu dildi; tarihte de İslâm'ı Doğu ve Batı'ya ilk olarak Araplar taşımışlardı.

Arap milliyetçiliği, başta, halifenin otoritesini devam ettirmeyi hedefleyen Panİslâmizm ile Hıristiyan ve Dürzi toplulukları tarafından desteklenen, dini duyguların yerine sadece Arap kimliğini koyan hareketler arasında bir denge oluşturmak içindi. Arap milliyetçiliğini asıl artıran ve sertleştirecek olan ise, daha sonra ortaya çıkacak olan Batı emperyalizmine artan kin olacaktır.

“Bu müdhîş sâri illete karşı, İslâm cem'iyeti ne gibi çarelerle karşı koyacak?” diye soracaktı Üstad. İki yol vardı bunun için: “Garbın çürümüş, kokmuş, tefessüh etmiş, bâtil formülleriyle mi? Yoksa İslâm cem'iyetinin ter ü taze iman esaslarıyla mı?”

35. Nursî, Said, *Tarihçe-i Hayat*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.543.

“Hürriyet ve meşrutiyet” kavramlarını şeriatın hizmetinde “hürriyet-i şer’i” ve “meşrutiyet-i meşrua” olarak üreten Bediüzzaman’ın, bu yaklaşımı da Afgani’nin talebeleriyle olan tanışmasından sonra geliştirdiği söylenebilir.

Arap milliyetçiliğinin ilk kıvılcımları Cemaleddin Afgani’nin Panislâmik ruhunda ve Muhammed Abduh’un liberal fikirlerindeki Batı’nın modern teknik ve sosyal düşüncelerinin İslâm’ın potasında eritilip daha güçlü bir biçimde yenilenmiş olarak Müslümanların istifadesine kullanılabileceğini düşüncelerinde aranabilir. Ancak bu düşünceler, milliyeti İslâm potasında eriterek, hedefte “ittihad-ı İslâm”ı gerçekleştirecekti.

Batı’dan gelen seküler milliyetçilik ise misyoner eğitimleri ile taşınabiliyordu; örneğin, Beyrut’taki Amerikan Üniversitesi Arap milliyetçilik hareketinin önde gelen figürlerini çıkaracaktı.

Bediüzzaman’ın da “ittihad-ı İslâm”daki fikrinde “...seleflerim Şeyh Cemaleddin-i Efgani, allâmelerden Mısır müftüsü merhum Muhammed Abduh, müfrit alimlerden Ali Suavi, Hoca Tahsin ve ittihad-ı İslâmı hedef tutan Namık Kemal ve Sultan Selim’dir” demiştir.

Afgani’nin temel siyaseti Afganlıları, İranlıları, Kürtleri, Türkleri, Hintlileri... tüm (Müslüman) milletleri bir arada tutmaktı. Bunu sadece siyasî bir gereklilik olarak değil, öncelikle dini bir vecibe olarak bilirdi.

“Hürriyet ve meşrutiyet” kavramlarını şeriatın hizmetinde “hürriyet-i şer’i” ve “meşrutiyet-i meşrua” olarak üreten Bediüzzaman’ın, bu yaklaşımı da Afgani’nin talebeleriyle olan tanışmasından sonra geliştirdiği söylenebilir.

Afgani, bu konuda şöyle demiştir: “Muhammed (asm) bize tevhid kelimesini öğrettiği gibi benlik hürriyetini ve şahsiyet hürriyetini de öğretmiştir.”

Afgani hayatında son sözleri olarak da: “Ey Allah’ım, sen biliyorsun ki, Peygamber Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem’in son sözü “ümmeî, ümmeî, ümmeî” idi, ben de “milletî, milletî diyorum” diyecektir.³⁶

1908’in Jön Türkler hareketinin sloganı olan: Hürriyet, Kardeşlik, Eşitlik ilkeleri Arapların da kendi uyanışlarına sebep olacaktı. Osmanlı’nın çok kültürlü yapısından yönetici konumunun Türklerle temsil olunmasına karşı diğer unsurlar da kendi kimliklerini devam ettirdiler. Araplar, bu yeni durumda, Jön Türklerin yeni devlet yönetiminde kendilerine daha çok ayrıcalıklar vereceklerini umdular. Fakat Jön Türkler, Türk ulusal ve kültürel bağlılığı içeren bir ulus-devlet planlıydı.

Araplar yeni yapıdaki Türkleştirme hareketleri içinde kendilerine yer olmadığını anladıklarından 1908 ile 1912 yılları arasında gizlice örgütlenmeye başladılar. Bu örgütlerin amaçları hala Osmanlı'dan ayrılmak değildi; istekleri, tam siyasi haklarının verilmesi ve imparatorluğun yönetiminde etkin bir şekilde pay sahibi olmaktan ibaretti. 1913'te Paris'te toplanan, dış ülkelerde okuyan Arap öğrencilerin inisiyatifindeki ilk Arap kongresinde de benzer talepler ortaya konmuştu.³⁷

Arap milliyetçiliğinin pratikte uygulanır hale gelmesi Batılı güçlerin "Harb-i Umumi"de kendi askerî amaçlarıyla kesişmesi ile olacaktır. Türkiye savaşa girdiği ve Osmanlı'nın parçalanacağı görüldükten sonra Arapların amaçları ayrılık yönünde değişmeye başladı. Arap liderler bu hedefleri için yabancılardan büyük destek aldılar ve 1916'da Mekke Şerifi Hüseyin büyük Arap ayaklanmasını başlattı. Arap milliyetçiliği adına, Müslüman Araplar, aynı zamanda halife de olan diğer Müslüman gücün karşısına geçti.³⁸

Arapları daha sonra harekete geçiren en büyük güç aralarında ortak bir ihanete uğramışlık ve öfke duygusu üretebilmeleridir ki milliyetçiliklerine yön ve keskinlik verecek olan budur. Şöyle ki: İngilizlerle görüşmelerinde, Arap liderler kendilerinin bağımsızlıklarının desteklendiği düşüncesini edinmişlerdi. İtilaf Devletleri saflarına katıldıklarında bu savaşın İtilaf devletlerinden çok kendi savaşları olduğunu düşünüyorlardı. Ancak sonrasında Arap bölgeleri Milletler Ligi adı altında İngiliz ve Fransız mandaları olarak bölünmeye başladığında Avrupa'nın güç politikalarının tutsağı olduklarını görecektlerdir.

Bu zamandan sonra Arap milliyetçiliği duygusal olarak, anti-Türklikle birleştirilmiş hanedanlık hırsları ile birlikte hararetli bir anti-Batı fikrine dönüşecekti. İhanet duygusunun vurgulandığı ve anti-Batı duygularını şiddetlendiren bir gelişme de 1917 yılında Balfour Deklarasyonu ile Filistin'in milli topraklarında bir Yahudi vatanının ortaya çıkarılması olmuştur. Yahudi yerleşimi Araplara, kendi toprakları olan bölgelere müdahale edildiğini ve yabancılardan dayattıkları manda sistemiyle birlikte "sömürge-mantıklı Batı" fikrini iyice netleştirdi.

Batı'nın Kuzey Afrika'ya yayılmasına kabile şefleri ve dinî gruplar direnç gösterdiler. Bu dirençlerin bir kısmı Arap merkezli, bazıları kabile veya hanedan güdüsüyle ve bazıları da dinî duygularla (Afgani etkisi) ifade ediliyordu.

Kuzey Afrika'ya özel olarak, bu dönemde daha çok dinî duygular hakimdi. İslâm'ın bütününe sıkı bağlı güçlü bir uyanışı ifade etmesi se-

Arap milliyetçiliğinin pratikte uygulanır hale gelmesi Batılı güçlerin "Harb-i Umumi"de kendi askerî amaçlarıyla kesişmesi ile olacaktır. Türkiye savaşa girdiği ve Osmanlı'nın parçalanacağı görüldükten sonra Arapların amaçları ayrılık yönünde değişmeye başladı.

37. Ware, Caroline, Panikkar K.M., Romein J.M., *History of Mankind: Cultural and Scientific Developmet*, Unesco, 1966

38. A.g.e

“Harb-i Umumî”nin hem kendisi iki ayrı “Harb-i Umumî”nin hikâyesidir; hem “iki deha”nın hikâyesidir, hem medeniyetin iki yüzünün hikâyesidir, hem “deha” ile “hüda”nın iki hikâyesidir, hem “hüda”nın İslâm ve Batı’daki iki hikâyesidir, hem Asya’nın gelenek ve modernlik iki hikâyesidir, hem “küre-i arz”ın maddî ve manevî iki hikâyesidir, hem İslâm milletinin Batı ile Kur’ân hikâyesidir, hem İslâm milletinin eğitim ve terbiye iki hikâyesi; hem de İslâm milletinin ümit ve acı iki hikâyesi; hem de “insan”ın zalim ve mazlum iki hikâyesi... İlaâhir pek çok ikili hikâyeyi ve hikâyenin iki yarısını içerir.

bebiyle diğer Batı karşıtı hareketlerden ayrılacaktır. Hangi yapıda olursa olsun milliyetçi akımlar Arap toprakları için itici güç olacaktır. Bu hareketler büyüdükçe ortak düşman -Batı’nın sömürgeci güçleri, ortak birlik bağından daha belirgin hale geldi.

Fransızlar 1. Dünya Savaşı’nda Osmanlılarla savaştırılmak üzere Fas-Cezayir ve Tunus’tan Müslümanları zorla askere alırlar. Müslümanlara karşı savaşmayı reddeden çok sayıda Arap ve Berberi Fransızlara karşı isyan başlatır. 1915-1916 yıllarında Tunus’un Güneyindeki Kabis kentinde Fransa’nın ağır kayıplar verdiği iki büyük savaş yaşanır...

Bunun dışında, pek çok farklı sebepler kendini Arap olarak tanımlayan insanları çok fazla bölünmesini netice vermiştir. Arap milliyetçiliği Hint milliyetçiliğinin aksine olarak temelde bir sosyal reform hareketi değildi. Aşiret rekabeti ise bölücü bir faktör olmaya devam etti.

Sonuç:

Her hikâyenin iki yarısı vardır. Birinde yazılanlar, diğerinde yazılanların hikâyesi...

“Harb-i Umumî”nin hem kendisi iki ayrı “Harb-i Umumî”nin hikâyesidir; hem “iki deha”nın hikâyesidir, hem medeniyetin iki yüzünün hikâyesidir, hem “deha” ile “hüda”nın iki hikâyesidir, hem “hüda”nın İslâm ve Batı’daki iki hikâyesidir, hem Asya’nın gelenek ve modernlik iki hikâyesidir, hem “küre-i arz”ın maddî ve manevî iki hikâyesidir, hem İslâm milletinin Batı ile Kur’ân hikâyesidir, hem İslâm milletinin eğitim ve terbiye iki hikâyesi; hem de İslâm milletinin ümit ve acı iki hikâyesi; hem de “insan”ın zalim ve mazlum iki hikâyesi... İlaâhir pek çok ikili hikâyeyi ve hikâyenin iki yarısını içerir.

Bu da demektir ki, aslında her hikâye bir taraftan yarıdır.

Bediüzzaman ise “hikâye”nin her parçası karşısında ümidi ve cesareti bulacaktır. “Heyhat! Bize teselli veren şu ulvî emeli ye’se inkılab ettiren ve etrafımızda hayatımızı zehirlendirmek ve devletimizi parça parça etmek için ağızlarını açmış olan o müdhiş yılanlara ne diyeceğiz?” diye soranlara, Mehmet Akif’in, sonra İstiklâl Marşı’nda da kullanacağı “nebevî parolayı” tekrarlar:

“Korkmayınız.” Evet korkmayınız.

Sebebi de, şimdye kadar yazılanları özetleyecektir:

“Medeniyet, fazilet, hürriyet; âlem-i insaniyette galebe çalmağa başladığından, bizzarure terazinin öteki yüzü şey’en fe-şey’en hafifleşecektir.

Farz-ı muhal olarak, Allah etmesin, eğer bizi parça parça edip öldürseler; emin olunuz, biz yirmi olarak öleceğiz, üç yüz olarak dirileceğiz.

Başımızdan rezail ve ihtilâfatın gubarını silkip, hakikî münevver ve müttehid olarak kervan-ı benî beşere pişdarlık edeceğiz.

Biz, en şedid, en kavî ve en bâki hayatı intac eden öyle bir ölümden korkmayız.

Biz ölsek de, İslâmiyet sağ kalır. O milliyet-i kudsiye sağ olsun.”³⁹

Abstract

The Great War should be considered from multiple perspectives such as Europe, Christianity, Islam, East-West, Modernism and Tradition. This study aims to follow Bediüzzaman's view of history and civilization around “The Great War”.

Keywords: The Great War, genius, Guidance, Europe, Christianity, Islam, East-West, Modernism-Tradition

39. Nursî, Said, *Münazarat*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.65.